

Plan B

Verkiezingsprogramma

Partij voor de Dieren

Tweede Kamerverkiezingen 2017

Hou vast aan je idealen

Partij voor
de Dieren

Inleiding – Plan B

De Partij voor de Dieren is de enige politieke partij die de belangen van alle soorten, mens én dier, als uitgangspunt neemt. We hebben een planeetbrede visie. Daar zijn we uniek in.

De aarde biedt genoeg voor ieders behoefte, maar niet voor ieders hebzucht. De grootste uitdaging van dit moment is de aarde leefbaar te houden voor toekomstige generaties. Een aarde met schone lucht, schoon water, soortenrijkdom, een vruchtbare bodem en leven in harmonie met alle andere bewoners van deze planeet. Met een samenleving waarin mensen aandacht hebben voor elkaar en zorg voor de kwetsbaarsten. Waar goed onderwijs is en zinvol werk voor iedereen. Een samenleving waarin mensen de moed hebben om de veranderingen te bewerkstelligen die daarvoor nodig zijn.

Idealisme is het nieuwe realisme

Er is behoefte aan een Plan B, omdat er geen Planeet B is. Dit programma is dat Plan B. Geen symptoombestrijding. Geen oplossingen die over tientallen jaren pas enig effect moeten hebben. Geen ‘compromisme’. Wél idealen die haalbaar en betaalbaar zijn. Wij zijn ervan overtuigd dat het kan. En wij gaan daarvoor ons uiterste best doen.

In de Tweede Kamer agenderen we die onderwerpen waar de traditionele politiek liever bij wegkijkt. We voeren krachtig oppositie tegen het single issue denken van partijen die vooral denken aan de Westerse mens en zijn geld. Het traditionele denken gaat er nog steeds vanuit dat er eerst geld verdiend moet worden, voordat we serieuze aandacht kunnen geven aan zaken die echt van groot belang zijn. Zoals mensen- en dierenrechten, het behoud van natuur en het milieu. De kernvoorwaarden voor ons bestaan worden gezien als luxe. Geld zijn we gaan zien als doel op zich. Alsof wat we ons kunnen veroorloven, samenhangt met geldbedragen in plaats van met wat de aarde kan bieden, hoe we dit verdelen en welke (morele) keuzes we daarin maken. De huidige economie is er vooral op gericht om alles wat onze planeet te bieden heeft zo snel mogelijk te gelde te maken. Wij willen een economie die ten dienste staat van alles wat het leven de moeite waard maakt. Zoals de bestrijding van armoede, de bevordering van gelijkheid, veiligheid en de leefbaarheid van de aarde.

Generaties lang stond kinderen een betere toekomst te wachten dan hun ouders hadden. Tot onze generatie. Wij

zijn de eersten die ons zorgen maken over de vraag of onze kinderen het beter zullen krijgen dan wij, zowel in materiële als immateriële zin. We lijken de eerste generatie te zijn die geconfronteerd wordt met nauwelijks beheersbare veranderingen die alles zullen vragen van ons vernuft en onze innovatieve krachten om de aarde leefbaar te houden.

Plan B. Er zijn oplossingen te over.

De economische crisis is niet ontstaan door schaarste aan producten en diensten, maar door fouten in het economisch systeem. We leven in een tijd waarin we met steeds minder menskracht alles kunnen produceren en organiseren wat we nodig hebben. Dit biedt een geweldige kans om meer tijd te besteden aan de zorg voor elkaar en voor de natuur. En aan persoonlijke ontwikkeling, innovatie, sport, kunst et cetera. De wijze waarop we de economie nu hebben georganiseerd, zit dit echter in de weg: mensen moeten juist steeds meer en tot op hogere leeftijd werken in plaats van minder. Veel mensen vallen buiten de boot. Zo kunnen jonge mensen moeilijk vast werk vinden en hebben vooral flexcontracten. Productie en consumptie moeten dwangmatig groeien of de mensen daar nou op zitten te wachten of niet. Arbeid blijft duur door hoge belastingen, terwijl het in overvloed beschikbaar is. Grondstoffen daarentegen zijn spotgoedkoop, terwijl ze schaars, in veel gevallen eindig zijn en de winning ervan brengt de natuur uit balans. Het huidige economische systeem veroorzaakt een groeien schuldverslaving waardoor alles volkomen vastloopt. We zullen het dus anders moeten gaan organiseren.

En dat kan! We moeten geen belasting op arbeid heffen, maar op het gebruik van grondstoffen, met name op de niet duurzame grondstoffen. Duurzame producten worden dan goedkoper. Voor vervuilende producten betalen we meer. Het wordt daardoor mogelijk om verloren werkgelegenheid die naar lage lonenlanden is verplaatst, terug te winnen: denk aan de textielsector en andere maak- en herstellindustrieën. Op alle terreinen komt er meer werk omdat arbeid veel goedkoper wordt. Onderwijs en gezondheidszorg gaan hiervan zeker profiteren. We kunnen onze tijd, energie en crea-

tiviteit aanwenden om al onze activiteiten en producten te vergroenen, met slimme innovaties ten dienste van duurzaamheid. Ten dienste van elkaar. Een basisinkomen voor iedereen zal serieus onderzocht moeten worden. Daarmee kunnen we veel werk en activiteiten verrichten die nu blijven liggen, omdat we er geen tijd voor hebben of omdat ze te duur zijn.

Er zijn veel meer oplossingen. Wanneer we de akkers waar we veevoer op verbouwen voor de vleesindustrie, gebruiken voor gewassen voor voedsel dat direct door de mens gegeten wordt, kunnen we met diezelfde akkers drie keer zoveel mensen voeden als nu en zelfs akkers teruggeven aan de natuur.

Wanneer we onze gebouwen benutten om energie op te wekken in plaats van energie te verspillen, maakt dat een wereld van verschil.

Wanneer we het gebruik van dieren voor vermaak, voedsel, kleding en experimenten terugdringen en beëindigen, krijgen we een samenleving waarin niet enkel de belangen van de mens centraal staan, maar die van alle levende wezens.

Het leven zal betekenisvoller, meer ontspannen en solidair worden, met meer zekerheden, mededogen en duurzaamheid. De aarde krijgt de kans om te herstellen. De samenleving wordt duurzaam.

Een duurzame samenleving waarin je je thuis kunt voelen, is mogelijk wanneer we ons niet meer eenzijdig focussen op de groei van het bruto binnenlands product als maatstaf voor onze welvaart. We zullen ons veel meer moeten laten leiden door graadmeters als de mate van veiligheid in onze samenleving, gemeenschapszin, gezondheid en welzijn van mens, dier en natuur en onze ecologische voetafdruk. We moeten ons niet langer blindstaren op de eenzijdige groei modellen van het Centraal Planbureau die niet of nauwelijks rekening houden met de gevolgen van ons handelen voor andere landen.

We maken ons allemaal zorgen over het grote aantal conflicten in de wereld. Miljoenen mensen vluchten van huis en haard. De conflicten worden veelal verergerd door water- en voedseltekorten en klimaatverandering. We kunnen onze wereld veiliger en vreedzamer maken als we durven te kijken naar ons eigen aandeel in het ontstaan van die conflicten. Zoals onze verspilling van hulpbronnen; fossiele brandstoffen, zoet water, fosfaat. Maar ook onze agressieve exportstrategie ten koste van lokale economieën in arme landen, en onze wapenindustrie die conflicten verergert.

De bestrijding van honger en armoede in de wereld be-

gint bij een eerlijke verdeling van wat de aarde te bieden heeft.

Hou vast aan je idealen

Volgens peilingen overweegt 19% van de kiezers Partij voor de Dieren te stemmen. U hoort daarbij, anders was u niet tot hier gekomen. Dit programma is bedoeld om u kennis te laten maken met de planeetbrede visie van de Partij voor de Dieren. Een visie die gebaseerd is op onze vier beginselen; mededogen, duurzaamheid, persoonlijke vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid. Ons plan B is niet duur in termen van geld, maar vereist wél de moed van voldoende dappere burgers om het tij te keren. Ook op 15 maart 2017.

Uw stem zullen we hiervoor inzetten:

1. Economie en werk

Je geld of je leven?

2. Dierenrechten

Dieren hebben het recht om te leven naar hun aard.

3. Landbouw en voedsel

Alleen een gezonde landbouw levert duurzaam voedsel.

4. Natuur

Natuurlijk: plaats het kostbaarste wat er is centraal.

5. Milieu, klimaat en energie

Alles van waarde beschermen. Alles wat schaars is eerlijk verdelen.

6. Wonen, zorg, onderwijs, wetenschap en cultuur

Een samenleving waarin iedereen zich thuis kan voelen.

7. Veiligheid, privacy, burgerrechten en integer bestuur

Een overheid die luistert naar de wensen van de burger (zonder die burger af te luisteren).

8. Europa, ontwikkelingssamenwerking, vluchtelingen en defensie

Een verdedigbaar wereldbeeld, planeetbreed!

1. Economie en werk

Je geld of je leven?

De economische crisis is niet ontstaan door schaarste aan producten en diensten, maar door ingesleten fouten in het economisch systeem. We leven in een tijd waarin we met steeds minder menskracht alles kunnen produceren en organiseren wat we nodig hebben. Dit biedt in potentie een geweldige kans om meer tijd in andere dingen te steken, zoals zorg voor elkaar en voor de natuur, persoonlijke ontwikkeling, innovatie, sport, kunst, et cetera. De wijze waarop we de economie nu hebben georganiseerd, zit deze kansen echter in de weg: mensen moeten steeds harder en langer werken, in plaats van minder. Of kunnen helemaal niet werken, wanneer de economie ze heeft afgeschreven, wat op steeds jongere leeftijd het geval lijkt te zijn. Productie en consumptie moeten maar blijven groeien, los van de vraag of mensen daar behoefte aan hebben. Arbeid blijft duur door hoge belastingen, terwijl er een overvloed aan is. Grondstoffen daarentegen zijn spotgoedkoop, terwijl ze schaars en in veel gevallen eindig zijn.

Het huidige economische systeem veroorzaakt een groei en schuldverslaving met alle gevolgen voor de leefbaarheid van de aarde van dien en loopt daarin volkomen vast. Het IMF heeft berekend dat de schulden van particulieren, bedrijven en overheden zijn opgelopen tot het duizelingwekkende bedrag van 135.000.000.000.000 (135 biljoen) euro. Een onverantwoord voorschot op een onzekere toekomst. We zullen het dus anders moeten gaan organiseren. En dat kan ook! Door te werken aan een duurzame, reële economie creëren we groene en echte banen.

Welvaart anders meten.

De overheid stuurt op dit moment teveel op het verhogen van inkomsten in Nederland: het bruto binnenlands product (bbp). Maar een groeiend bbp betekent niet per definitie dat het goed gaat met de samenleving of dat burgers gelukkig zijn. Vrijwilligerswerk en mantelzorg tellen bij de berekening van het bbp niet mee als een positieve bijdrage aan onze welvaart. Activiteiten die het milieu, de volksgezondheid of het dierenwelzijn schaden, zoals de vee-industrie, kolencentrales en gaswinning, echter wel. Dat is niet logisch. De Partij voor de Dieren wil betere instrumenten om de koers van de economie te bepalen.

- Voor het bepalen en sturen van beleid gaat de overheid de reeds ontwikkelde Monitor Brede Welvaart gebruiken. Daarbij kunnen ook andere instrumenten ingezet worden die een beeld geven van het welbevinden van mens en dier, van een schone leefomgeving, biodiversiteit, innovatiekracht, gemeenschapszin,

aanwezigheid van zorg, et cetera. Zo worden de positieve en negatieve effecten van overheidsmaatregelen en economische activiteiten op de samenleving duidelijk in kaart gebracht en kunnen we de juiste koers bepalen richting een duurzame en solidaire economie.

Sluitende begrotingen.

De overheid richt zich al jaren op het verkleinen van het financiële begrotingstekort. Daarbij vergeet ze de grondstoffentekorten die we veroorzaken met onze manier van leven. We gebruiken elk jaar veel meer grondstoffen dan de aarde kan bieden. Het tekort aan zoet water, hout en andere 'diensten' die de aarde jaarlijks kan leveren, neemt elk jaar toe. In 2016 hadden we wereldwijd alle hernieuwbare grondstoffen voor dat jaar al op 8 augustus opgebruikt. Deze Earth Overshoot Day valt elk jaar eerder. Het ecologische tekort is daardoor al opgelopen tot meer dan 30%.

We hebben de grondstoffen hard nodig, ook voor mensen in ontwikkelingslanden en voor toekomstige generaties. Zorg voor dieren, milieu en natuur is niet een luxe waar nu even geen geld voor is, maar essentieel voor duurzame economische ontwikkeling.

- Er komt een houdbare begroting voor de overheidsfinanciën.
- Daarnaast komt er een groene staatsbalans: een verlies- en winstrekening die de effecten van beleid op mens, dier, natuur, klimaat en milieu laat zien.

Regionalisering van de economie.

Veel producten kunnen beter regionaal dan ver weg

worden geproduceerd. Denk aan voedsel en energie. Sinds lange tijd maakt Nederland nauwelijks meer zelf producten als kleding, schoenen en meubels. Ook laten we producten steeds minder vaak repareren of herstellen en zijn we geen koploper in het ontwikkelen en maken van duurzame producten zoals zonnepanelen. Dit is een gemiste kans; veel mensen in ons land beschikken over sterke ondernemingszin en veel creativiteit. Laten we die gebruiken!

- Nederland gaat zich veel meer richten op een echte maak- en hersteleconomie. We gaan duurzame producten maken en veel meer producten herstellen of een nieuwe bestemming geven.
- De landbouw richt zich niet langer op bulkproductie en verlaat haar agressieve exportstrategie. In plaats daarvan verlegt Nederland haar aandacht naar duurzame productie voor de regionale markt.
- De Nederlandse overheid besteedt jaarlijks ruim 60 miljard euro aan producten en diensten. Dat is bijna 10% van het bruto binnenlands product (bbp). Hiermee hebben overheden en semioverheden een krachtig instrument in handen voor verduurzaming, innovatie en versterking van het midden- en kleinbedrijf. De aanbestedingsprocedures worden zodanig aangepast dat alle inkoop gegarandeerd duurzaam, diervriendelijk en sociaal verantwoord zijn. Met name het midden- en kleinbedrijf moet hiervan kunnen profiteren.

Meer banen, minder grondstoffengebruik: een nieuw, groen belastingstelsel.

Als we belastingen gaan heffen op grondstoffen en onduurzame producten, kan de belasting op arbeid fors omlaag. Hierdoor is het voor bedrijven eenvoudiger om mensen in dienst te nemen, kan Nederland banen behouden en creëren en krijgen mensen meer bestedingsruimte. Het gaat lonen om het gebruik van grondstoffen te verminderen of te recyclen.

- De belasting op arbeid wordt verlaagd en de belasting op grondstoffen wordt verhoogd.
- We kunnen jaarlijks miljarden euro's besparen als de milieuschadelijke (indirecte) subsidies worden afgeschaft. Zo moet er een einde komen aan de belastingkortingen voor producenten en (groot)verbruikers van fossiele energie.
- Nederland stelt een laag tarief in voor duurzame producten zoals (biologische) groenten en fruit en een hoog tarief voor producten die schadelijk zijn voor mensen, dieren, natuur en milieu.
- De Partij voor de Dieren pleit voor het beprijzen van schaarse grondstoffen en producten die grote negatieve milieueffecten hebben, zoals hout, kolen en fosfaat.
- Er worden onnodig veel (plastic) verpakkingen gebruikt. Producenten moeten daarvoor gaan betalen om zo het gebruik van verpakkingsmateriaal terug te dringen.

- Het wordt fiscaal goedkoper om te bouwen in reeds bestaande bebouwde ruimte. Denk aan renovaties, bouwen op eigen erf, tiny houses (verplaatsbare kleine huizen), et cetera. Bouwen op eerder onbebouwde grondpercelen wordt duurder.
- De energiebelasting wordt gedifferentieerd: kolenstroom wordt duurder dan gas, groene stroom wordt minder belast. Zelf opgewekte groene stroom blijft onbelast.
- De belastingvrijstelling voor werkgeversvergoedingen voor reiskosten met het openbaar vervoer blijft bestaan.
- De fiscale stimulering van fietsen blijft behouden.
- Er komt een gerichte kilometerheffing die rekening houdt met tijdstip en plaats van het autoverkeer. De privacy van de gebruiker wordt daarbij gegarandeerd.
- Er komt een kilometerheffing voor vrachtverkeer van 15 cent.
- De negatieve milieueffecten van vliegverkeer worden in de prijs van vliegtickets verwerkt. Nederland voert deze accijns zelf in en gaat deze ook bepleiten in de Europese Unie.
- Nederland stopt het faciliteren van grootschalige belastingontwijking door multinationals, en maakt alle deals (tax rulings) die gesloten zijn met bedrijven openbaar.

Een betere verdeling van werk.

Veel mensen verkeren in onzekerheid en vragen zich af of ze ooit nog wel een baan of een vast contract krijgen. Tegelijkertijd zorgt het toegenomen werktempo en de noodzaak om continu te presteren voor meer stress en haast in onze samenleving. Meer mensen vallen buiten de boot. Bovendien loont werken voor steeds meer mensen in Nederland minder. Zeker voor mensen met een laag opleidingsniveau. De ontwikkeling van de lonen en salarissen stagneert, terwijl de winsten en reserves van multinationals recordhoogtes bereiken. Flexwerk blijkt vooral te bestaan uit kortdurende baantjes. Ouderen en jongeren hebben steeds meer moeite de eindjes aan elkaar te knopen bij gebrek aan voldoende werkuren.

Kortere werkweken dragen bij aan een betere verdeling van het beschikbare werk en moeten voor iedereen mogelijk gemaakt worden. Ze brengen tegelijkertijd de werkloosheid en de milieudruk van onze samenleving omlaag. Een betaalde baan wordt zo ook beter te combineren met mantelzorg, ouderschap of vrijwilligerswerk. Het illustreert ons ideaal om in een maatschappij te leven waarin betaalde arbeid niet langer als het enige of voornaamste doel in het leven wordt gezien. Voor je inkomen mag het bovendien niet uitmaken of je man of vrouw bent, getrouwd, samenwonend of alleenstaand, lesbisch of transgender, allochtoon of autochtoon, et cetera.

Een basisinkomen zou het mogelijk kunnen maken dat veel meer maatschappelijke activiteiten kunnen worden ontplooid die nuttig zijn voor de samenleving. Uitkeringsgerechtigden hebben nu te weinig mogelijkheden om naast een uitkering iets bij te verdienen, waardoor een parttime baan vaak niets oplevert. We willen dat werkzoekenden vrijwilligerswerk en stages kunnen doen, ook als dat werk niet direct op terugkeer naar de arbeidsmarkt gericht is. Minder uitvoeringskosten, meer helderheid voor de burger.

- Er komt een onderzoek naar de mogelijkheden voor het (gefaseerd) invoeren van een basisinkomen voor iedere Nederlandse burger. Pilots op dit gebied, zoals in de gemeente Utrecht, worden gestimuleerd.
- Er komt een wettelijke regeling die de ontslagvergoeding koppelt aan het aantal jaren dat een werknemer gewerkt heeft, volgens de bekende systematiek van de kantonrechtersformule.
- Bij- en herscholing worden aangemoedigd en gefaciliteerd door de overheid, ook door het aanbieden van stageplaatsen en het opnieuw inrichten van een goed stelsel van volwasseneneducatie; onderwijs moet niet langer louter jeugdonderwijs zijn.
- De overheid gaat armoede actiever bestrijden met onder meer laagdrempelige schuldhulpverlening en met maatwerk voor steden en platteland. Veel boeren staat het water aan de lippen wegens de moordende concurrentie bij schaalvergroting en intensivering: de overheid zal hulp moeten bieden in het organiseren van laagdrempelige (psychosociale) hulpverlening en eventuele omschakeling.
- Jongeren zonder baan kunnen werken aan betere kansen op de arbeidsmarkt in werkgelegenheidsprojecten in onder meer de zorg en de biologische landbouw.
- Er komt geen inkomenstoets per huishouden, de bijstandsuitkering wordt gebaseerd op het individu.
- Het vangnet voor jongeren met een beperking (de Wajong) blijft bestaan. Zij krijgen kansen op een zinvolle en nuttige dagbesteding met doorgroei-mogelijkheden naar een betaalde baan.
- De regeling voor sociale werkplaatsen blijft behouden en wordt zodanig ingezet dat mensen dichtbij hun huis betekenisvol werk kunnen doen, op hun eigen niveau, met voldoende begeleiding en voor een fatsoenlijk loon.
- De kinderbijslag wordt afhankelijk gemaakt van het inkomen van de ouders.
- Drie maanden betaald ouderschapsverlof voor vaders wordt mogelijk, zodat ouders hun zorgtaken goed kunnen combineren met hun werk.
- Onderzocht wordt of kinderopvang standaard

onderdeel kan worden van het door de overheid aangeboden basisonderwijs, naar Scandinavisch model.

- Er komt een eenvoudige en fraudebestendige Verklaring Arbeidsrelatie (VAR). Hierdoor krijgen zzp'ers en hun opdrachtgevers meer zekerheid.
- Het wordt voor zzp'ers eenvoudiger om vrijwillig te sparen voor pensioen of zich te verzekeren. Zzp'ers krijgen toegang tot een (collectieve) arbeidsongeschiktheids- en pensioenverzekering.
- Het urencriterium wordt vervangen door een progressief winstboxenstelsel, waardoor de belasting afhangt van het inkomen en het aantrekkelijker wordt om parttime als zzp'er te werken.

Een zekere oude dag.

De Partij voor de Dieren wil oud en jong eerlijk behandelen.

- Een samenleving met veel werkzoekende ouderen kan niet doorgaan met het verhogen van de AOW-leeftijd. Er moet daarom een flexibele AOW-leeftijd komen, mede gebaseerd op het aantal gewerkte jaren. Wie 40 jaar gewerkt heeft, krijgt vanaf 65 jaar AOW. Wie een uitkering heeft op 65-jarige leeftijd, krijgt vanaf dan AOW. Het wordt mogelijk te kiezen voor een lagere AOW-leeftijd in ruil voor een in evenredigheid aangepaste AOW-uitkering.
- Gelet op de werkloosheidscijfers en het gebrek aan vacatures voor 60-plussers wordt de sollicitatieplicht voor deze leeftijdscategorie afgeschaft.
- Waar de bestedingsruimte van 30-minners en ouderen is achtergebleven bij andere groepen, wordt deze hersteld.
- De gevolgen van de slecht presterende beurzen en de lage rentestand mogen niet eenzijdig bij de ouderen worden gelegd.
- De vermogensrendementsheffing op basis van een fictief rendement wordt geschrapt. Het gemiddeld gerealiseerde rendement over de laatste vijf jaar wordt de nieuwe heffingsgrondslag.
- De mantelzorgboete wordt geschrapt.
- Er komt duidelijkheid over alle kosten van pensioenfondsen. De pensioenfondsen worden gedemocratiseerd, zodat werknemers zeggenschap krijgen over het belonings- en provisiebeleid en over wat pensioenfondsen met hun geld doen.
- De 1300 miljard euro investeringsruimte van de pensioenfondsen biedt een geweldige kans om bedrijven die maatschappelijk verantwoord ondernemen te stimuleren en te belonen. Het beleid van pensioenfondsen om te investeren in onduurzame sectoren als de vee-industrie, fossiele brandstoffen en in de wapenindustrie, wordt aangepakt. Pensioenfondsen mogen geen nieuwe investeringen

doen in deze sectoren zonder een bindend ledenreferendum.

- Werknemers krijgen meer vrijheid en flexibiliteit om keuzes te maken in hun eigen pensioenopbouw. Zij kunnen het pensioen onderbrengen bij een groen investeringsfonds indien dat bij hun huidige pensioenfondsen niet mogelijk is. Ook kunnen zij kiezen voor een flexibele pensioenleeftijd of een deeltijdpensioen.

Banken aan banden.

Het onverantwoorde gedrag van veel banken, gekenmerkt door winstbejag, torenhoge bonussen en investeringen in onduurzame industrieën, heeft de wereld in een diepe crisis gestort. Het toezicht op de banken heeft ernstig gefaald. Regulering van de bankensector is hard nodig. Banken die 'te groot zijn om te falen' horen te worden opgesplitst.

- Banken worden opgedeeld in nutsbanken, voor betalingsverkeer, spaargeld en lokale kredietverlening, en zakenbanken. In geval van calamiteiten zijn de publieke functies dan eenvoudiger over te nemen, zonder dat zakenbanken gered hoeven te worden met belastinggeld.
- Nederland moet ervoor zorgen dat het binnen de EU de mogelijkheid behoudt om de banken strengere regels op te leggen dan internationaal is overeengekomen.
- De kapitaalbuffers (het eigen vermogen als percentage van de totale bankbalans) van Nederlandse banken moeten veel hoger worden dan momenteel het geval is: vier procent is te laag, het streefcijfer moet vijftien zijn.
- Er komt een groene investeringsbank, in handen van de overheid. In samenwerking met private groene banken kan zo geïnvesteerd worden in een duurzame en solidaire economie. De groene investeringsbank maakt het voor het midden- en kleinbedrijf en groene start-ups makkelijker om aan kapitaal te komen.
- Banken worden verplicht om investeringen, beleggingen en speculaties transparant te maken.
- Vanuit haar platformfunctie bevordert de EU een gecoördineerde totstandkoming van bankenbelastingen en belastingen op financiële transacties in de lidstaten.
- Banken mogen geen risico's nemen die los staan van het klantbelang. Handel voor eigen rekening wordt verboden. Wij willen af van complexe financiële producten.
- Geen bonussen in de financiële sector. Dat past niet bij de maatschappelijke functie. Er wordt op toegezien dat het schrappen van bonussen niet gecompenseerd wordt via omwegen.
- Commerciële banken hebben te veel macht over het creëren van geld en ze houden de schuldeneconomie in stand. Er moet worden onderzocht hoe een nieuw democratisch, transparant systeem van geldcreatie kan worden ingevoerd.

2. Dierenrechten

Dieren hebben het recht om te leven naar hun aard.

De Partij voor de Dieren vindt dat we moeten streven naar een samenleving waarin zo min mogelijk dieren worden gebruikt door de mens. Dieren verdienen een goede bescherming en een leven naar hun aard en behoeften. Dierenrechten moeten in de grondwet worden opgenomen. Het welzijn van veel dieren komt in gevaar door de manier waarop ze worden gefokt, verhandeld, gehouden of gedood. Waar mensen dieren mishandelen of verwaarlozen moet hard worden ingegrepen.

Stop dierproeven.

Experimenten op dieren zijn onethisch en worden zo spoedig mogelijk volledig gestopt. De proeven en de manier waarop de dieren zijn gehuisvest veroorzaken pijn, angst en stress. Bovendien heeft het merendeel van de medicijnen - als die al lijken te werken bij een proefdier - niet hetzelfde effect bij mensen. Er is dringend behoefte aan betere modellen zonder dieren. Zo kunnen we aandoeningen en ziektes bij mens en dier effectiever voorkómen en genezen.

- Investing in alternatieven voor proefdieronderzoek krijgt hoogste prioriteit.
- Nederland zet zich in voor een versnelling van de internationale erkenning en toepassing van proefdier-vrije onderzoeks- en testmethoden.
- Onderzoek met primaten ('mensapen') wordt zo snel mogelijk verboden. Er komt een plan (met tijdpad) om het apenonderzoekscentrum BPRC zo spoedig mogelijk te sluiten.
- Aanvragen voor dierproeven worden strenger getoetst. Een aanvraag indienen kan alleen ná uitgebreid literatuuronderzoek. Zolang er nog dierproeven gedaan worden, is internationale data-uitwisseling (via een openbare databank) verplicht om herhaling van dierproeven te vermijden.
- Er komt een einde aan het fokken en doden van proefdieren die in voorraad worden gehouden.
- Biotechnologie bij dieren - waaronder genetische manipulatie en klonen - wordt verboden.
- Het wordt mogelijk dat een rechter de naleving van de Wet op de dierproeven kan toetsen. Burgers en maatschappelijke organisaties krijgen mogelijkheden om bezwaar te maken tegen voorgenomen dierproeven.

Geen pelsdieren in fokkerijen, geen bont in winkels.

Bont is een product zonder enige noodzaak. Gebruik van bont rechtvaardigt op geen enkele wijze dat dieren hier

voor lijden. Hoewel het fokken van nertsen voor bont vanaf 2024 in Nederland verboden zal zijn, proberen sommige nertsenfokkers nog snel hun bedrijven uit te breiden. Bont van onder andere wasbeerhonden, vossen en coyotes wordt op grote schaal geïmporteerd en verkocht als jaskragen.

- Uitbreiding van de bontfokkerij wordt niet toegestaan.
- Import, export, doorvoer en verkoop van alle soorten bont wordt verboden.
- Zolang bont nog verkocht mag worden, is duidelijke labelling van bontproducten verplicht, met informatie over herkomst en het aantal dieren dat voor het product is gedood.
- Ook op leren producten moet de herkomst van het leer verplicht vermeld worden. Import en verkoop van leer afkomstig van dieren die speciaal voor de leerindustrie worden gefokt, zoals krokodillen, slangen en bepaalde soorten hagedissen, wordt verboden.

Dieren zijn er niet voor het vermaak van mensen.

Veel dieren in gevangenschap, zoals olifanten, leeuwen, beren en tijgers, vertonen verstoord, stereotiep gedrag. Fokprogramma's in dierentuinen blijken nauwelijks bij te dragen aan de instandhouding van bedreigde diersoorten. De fok met dieren in dierentuinen is vooral ingegeven door andere motieven: pasgeboren dieren vormen een welkome publiekstrekker. De Partij voor de Dieren vindt dat dierentuinen en alle vormen van vermaak met dieren in hun huidige vorm niet passen in onze tijd.

- Dierentuinen worden omgevormd tot een tijdelijke opvang voor dieren die zich niet in hun oorspronkelijke leefgebied kunnen handhaven of daarin niet teruggezet kunnen worden. Fokken met dieren om andere dierentuinen te bevoorraden stopt per direct.
- Zolang dierentuinen nog bestaan, gelden aangescherpte huisvestingseisen die de natuurlijke leefomstandigheden zoveel mogelijk benaderen.
- Strengere wettelijke eisen voor het welzijn van dieren

in kinderboerderijen zijn nodig, met het natuurlijk gedrag van de dieren als norm.

- Er wordt een strenger fokbeleid ingesteld; dieren die op een kinderboerderij of in een dierentuin worden geboren, mogen niet worden gedood.
- In het Dolfinarium moeten dolfinen kunstjes doen voor het publiek. Daar komt een einde aan: de locatie gaat dienen als tijdelijke opvang voor gestrande of illegaal verhandelde zeezoogdieren.
- Het verbod op het gebruik van wilde dieren als publieksvermaak, zoals in circussen en wildparken, wordt uitgebreid met (zee)zoogdieren, reptielen, amfibieën en vogels. Geen enkel dier hoort in een circus thuis.
- Dieronvriendelijke gebruiken en tradities zoals levende kerststallen, zwientje tikken, ganstrekken en het rapen van kievitseieren worden verboden. Er komt een einde aan de verhuur van dieren voor evenementen.
- Er komt een gedragscode voor het gebruik van dieren in kunst en media.
- Hengelen ('sportvissen') moet verdwijnen en wordt in aanloop naar een verbod sterk ontmoedigd. Geen 'vislessen' op scholen.
- Wedstrijdvluchten met duiven worden niet langer toegestaan.
- Markten waar dieren worden verkocht, zoals paardenmarkten of vogelmarkten, worden verboden.
- Strengere regels moeten het welzijn van paarden beter garanderen. Hun huisvesting biedt ruimte voor hun natuurlijke en sociale gedrag. Schadelijke trainingsmiddelen en -methoden worden verboden en er komt een minimumleeftijd waarop pony's belast mogen worden.

Bij fok en verkoop van huisdieren staat welzijn centraal.

De fokkerij van rasdieren richt zich vooral op het uiterlijk van de dieren, niet op gezondheid of welzijn. Daarnaast worden in Nederland en daarbuiten in grote schuren tienduizenden honden gefokt door malafide fokkers en broedfokkers. Hier moet hard tegen opgetreden worden. Ook moet de overheid er alles aan doen impulsaankopen te voorkomen, omdat die een grote bron van dierenleed vormen.

- Er komt een korte 'positieflijst' van dieren die, gelet op hun natuurlijke gedrag en behoeften, geschikt zijn om als huisdier te houden. Andere dieren mogen niet gehouden of verhandeld worden.
- Voor fokkers en handelaren wordt een vergunningplicht ingevoerd.
- Fokken op extreme uiterlijke kenmerken van huisdieren is niet langer toegestaan, net als inteelt.
- De invoer van buitenlandse puppy's wordt strenger gecontroleerd, in samenwerking met de ons omrin-

gende landen.

- De chipplicht voor honden wordt uitgebreid naar katten, zodat een eigenaar sneller kan worden herenigd met zijn of haar verloren dier.
- Om impulsaankopen te vermijden wordt verkoop van dieren via internet, tuincentra en markten verboden. Voor de aanschaf van dieren wordt een bedenktijd ingevoerd.
- Dierenbeurzen worden niet langer toegestaan.
- Dierenwinkels worden aangemoedigd om te stoppen met de verkoop van dieren. Zij kunnen hun klanten in plaats daarvan doorverwijzen naar een opvangcentrum of asiel.
- Er komen minimumnormen voor dierbenodigdheden als hokken en kooien. Het afgezonderd houden van sociale dieren, zoals konijnen, wordt verboden, net als de verkoop van vissenkommen en te kleine hokken of kooien.

Zorg voor huisdieren, opvang en noodhulp.

Ieder jaar belanden vele tienduizenden huisdieren in het asiel. De opvang van gevonden of afgestane dieren is een wettelijke taak van gemeenten, maar die laten het vaak afweten. Het zijn vooral hardwerkende vrijwilligers die de dierenasielen en opvangcentra draaiende houden.

- Dierenasielen en dierenambulances moeten ondersteund worden bij hun professionalisering.
- Het netwerk van opvangcentra en dierenambulances wordt landelijk dekkend. De overheid zorgt voor voldoende financiering.
- Dierenambulances krijgen net als andere hulpdiensten bevoegdheden om snel ter plaatse te kunnen zijn voor noodhulp aan dieren, zoals een vergunning om over bus- of trambaan te rijden.
- Dieren krijgen een vaste plaats in draaiboeken van hulpdiensten en rampenplannen.
- De huisdierensector gaat meebetalen aan de opvang en verzorging van afgestane en gevonden dieren. Per verkocht dier wordt een bijdrage gestort in een opvangfonds.
- Voor herplaatsing van dieren gaat het lage btw-tarief gelden.
- Als mensen thuis zorg nodig hebben, wordt ook voorzien in hulp bij de zorg voor de aanwezige dieren. Het wordt gemakkelijker voor mensen om hun huisdier mee te kunnen nemen naar een zorginstelling.
- Zorg voor dieren is geen luxegoed: voor zorgverlening door dierenartsen gaat het lage btw-tarief gelden.
- Diergeneeskundige zorg moet ook toegankelijk zijn voor dieren van mensen met een minimum inkomen.
- In opvanghuizen voor slachtoffers van huiselijk geweld is ook plaats voor hun huisdieren, als dat nodig is. Zo nodig wordt opvang in gastgezinnen gefaciliteerd.

Pak dierenmishandeling harder aan.

De Partij voor de Dieren wil dat dierenmishandeling en -verwaarlozing hard worden aangepakt. Voor dierenbeulen is de pakkans nu te klein en de straffen zijn laag. Er zijn te weinig mogelijkheden om dierenbeulen te vervolgen.

- Er komen meer dierenpolitieagenten met voldoende bevoegdheden voor de opsporing en aanhouding van dierenbeulen.
- De wet wordt aangepast zodat verwaarloosde en mishandelde dieren sneller in beslag kunnen worden genomen.
- Politie en Justitie geven meer prioriteit aan dierenmishandeling en -verwaarlozing en er komt een officier van justitie voor Dieraangelegenheden.
- Er komen strengere straffen en hogere boetes voor dierenmishandeling en -verwaarlozing. Wie dieren mishandelt, mag geen dieren meer houden. Het opleggen van een levenslang houdverbod wordt mogelijk voor mensen en bedrijven die keer op keer dieren mishandelen of verwaarlozen.
- Doorverkoop van in beslag genomen dieren aan de handel of voor de slacht wordt verboden.
- Hulpverleners bij huiselijk geweld worden getraind in het herkennen van dierenmishandeling en -verwaarlozing.

Ruimte voor dieren, niet voor jagers.

De Partij voor de Dieren wil dat in het wild levende dieren zoveel mogelijk met rust worden gelaten. In ons kleine landje wordt de leefruimte van deze dieren steeds verder ingeperkt. Nu dieren noodgedwongen vaker in de buurt van mensen leven, wordt al te gemakkelijk beweerd dat ze overlast veroorzaken. De dieren worden bestreden met de zwaarste middelen, vaak zonder enig ander resultaat dan de dood van talloze dieren.

De hobbyjacht, vaak uitgevoerd onder het mom van populatiebeheer, moet stoppen. Elk jaar worden twee miljoen dieren doodgeschoten en nog eens talloze dieren aangeschoten. Jonge dieren blijven moederloos achter, partnerverbanden worden wreed verstoord en groepshierarchie en populatiedynamiek worden letterlijk aan flarden geschoten. De jacht zorgt voor overpopulatie, want door het wegvallen van grote aantallen dieren worden het jaar daarna ter compensatie meer jongen geboren. Het uitzetten en bijvoederen van dieren verstoort het natuurlijk evenwicht.

- De intrinsieke waarde en bescherming van in het wild levende dieren zijn voortaan uitgangspunt van beleid.
- In het wild levende dieren worden niet gedood. Alleen bij dringende redenen, bijvoorbeeld als een dier ernstig lijdt of de volksgezondheid wordt bedreigd, kan een uitzondering gemaakt worden. Die beslissing komt in

handen van de overheid na raadpleging van onafhankelijke deskundigen, evenals de verantwoordelijkheid voor een juiste, professionele uitvoering. Het doden van in het wild levende dieren door hobbyisten wordt verboden.

- Het vangen van dieren uit het wild en de illegale jacht worden aangepakt met meer veldtoezicht en strengere straffen.
- Buitengewone opsporingsambtenaren en andere jachttoezichthouders mogen niet in dienst zijn bij de jachthouders op wie ze toezicht moeten uitoefenen.
- Het organiseren van jachttoerisme in binnen- en buitenland wordt verboden, evenals het adverteren voor deze activiteiten.
- Faunabeheereenheden worden afgeschaft.
- Dieren mogen niet worden verstoord tijdens kwetsbare periodes zoals de draag-, rui-, broed- en zoogtijd.
- De overheid regelt de zorg voor in het wild levende dieren die gewond zijn geraakt. De overheid helpt opvangcentra voor deze dieren zowel financieel als om verder te professionaliseren.

Preventie in plaats van bestrijding.

Jaarlijks worden tientallen miljoenen euro's uitgegeven aan zinloze en wrede bestrijding van zogenaamde 'schadelijke dieren', zoals ganzen, vossen en muskusratten. Ganzen worden op grote schaal vergast en jaarlijks sterven zo'n 100.000 muskusratten een zinloze en gruwelijke dood in een klem of verdrinkingsval. We moeten slimme, effectieve en diervriendelijke methoden ontwikkelen en inzetten om schade te voorkomen.

- Afschotvergunningen worden alleen door de landelijke overheid afgegeven, niet door provincies.
- Het vergassen van in het wild levende dieren, waaronder ganzen, wordt verboden.
- Geen subsidie meer voor het gedogen van overwinterende ganzen en smienten. In plaats daarvan worden de dieren met niet-dodelijke middelen uit de productiegras- en wintertarwevelden geweerd, en gelokt naar aantrekkelijk gemaakte gebieden zoals waterrijke natuurterreinen, met klaver ingezaaide dijken en ongebruikte stroken langs onverharde wegen.
- Rond vliegvelden worden geen landbouwgewassen verbouwd die ganzen aantrekken, maar weides met zonnepanelen of gewassen die voor ganzen onaantrekkelijk zijn.
- Boeren krijgen alleen schadevergoeding als ze diervriendelijke methoden hebben gebruikt om schade te beperken en die niet hebben geholpen.
- De bestrijding van muskusratten wordt gestopt. Het geld dat hierdoor beschikbaar komt wordt besteed aan preventie en versterkte dijkbewaking.
- Er komen deugdelijke afrasteringen van wegen en

dorpskernen voor zwijnen en herten. Op wegen in en rond natuurgebieden gaat bovendien een nachtelijke snelheidsbeperking gelden.

- Afval trekt dieren aan. Zwerfafval en ondeugdelijk aangeboden afval worden actief bestreden.
- Er komen alternatieve nestgelegenheden voor meeuwen en duiven om overlast in het bewoonde gebied te voorkomen.
- Verwilderde katten worden niet gedood, maar gevangen, gecastreerd of gesteriliseerd en teruggezet. Zo voorkomen we op diervriendelijke wijze dat verwilderde kattenpopulaties zich uitbreiden.

Bescherming van dieren in het wild wereldwijd.

De handel in bedreigde diersoorten is een nietsontziende vorm van criminaliteit en een grote inkomstenbron voor terroristen. Nederland is een belangrijke doorvoerroute voor deze illegale handel. De jacht op walvissen, dolfijnen en zeehonden is nog steeds niet volledig uitgebannen.

- Er komt een import- en handelsverbod voor alle uit het wild gevangen dieren.
- Vogelmarkten schaffen we af.
- Opsporing en handhaving van de illegale handel in bedreigde diersoorten wordt geïntensiveerd.
- Nederland verzet zich actief tegen walvisjacht en zeehondenjacht waar en onder de vlag van welk land dan ook uitgevoerd.
- Nederland pleit bij de Internationale Walvisvaart Commissie (IWC) voor een jachtverbod op kleinere walvisachtigen, zodat ook dolfijnen niet meer mogen worden bejaagd. Nederland verzet zich actief tegen de dolfijnenslachten op de Faeröereilanden en in Japan.
- Nederland maakt zich sterk voor een totaalverbod op de vangst van (blauwvin-)tonijn

3. Landbouw en voedsel

Alleen een gezonde landbouw levert duurzaam voedsel.

Voedsel is een basisbehoefte voor ons bestaan. De totstandkoming van ons voedsel verdient dus onze volle aandacht. De Nederlandse voedselvoorziening is ernstig uit balans. Zij legt op dit moment een groot en onverantwoord beslag op de hulpbronnen en landbouwgronden wereldwijd. Dat komt onder andere door de massale import van veevoer en het gebruik van kunstmest en landbouwgif in de landbouw. De EU verstrekt miljarden euro's aan landbouw- en visserijsubsidies. Dit veroorzaakt oneerlijke concurrentie en ontnemt boeren in ontwikkelingslanden, die geen subsidies ontvangen, een kans om hun producten voor reële prijzen te verkopen. Deze boeren zullen alle mogelijkheden moeten krijgen om op rendabele wijze voedsel te telen voor de eigen regio.

Een gezonde, duurzame landbouw is mogelijk als we de natuurlijke kringlopen herstellen en boeren een eerlijke prijs betalen voor hun producten. Ook moet er volledig inzicht komen in waar ons voedsel vandaan komt, hoe het is geproduceerd en of de prijs de kosten dekt. De voedselketen moet kort en open zijn, om gesjoemel met voedsel te voorkomen. Stunten met de prijs van vlees is ontoelaatbaar en we binden de strijd aan tegen voedselverspilling. Uiteraard komt er een einde aan de bio-industrie!

De intensieve landbouw in ons land maakt vele slachtoffers. Elk jaar worden in Nederland ruim 500 miljoen dieren geslacht na een kort en ellendig leven. Door het vele gebruik van landbouwgif verdwijnen onder meer bijen en vlinders en worden omwonenden van akkers en bollenvelden ziek. De uitstoot van broeikasgassen en ammoniak door onze enorme veestapel gaat ten koste van de natuur en draagt bij aan de opwarming van de aarde. Mes en vork zijn de belangrijkste wapens in de strijd tegen klimaatverandering, armoede, honger, dierenleed en biodiversiteitsverlies.

Bij veel boeren in Nederland staat het water tot aan de lippen: elke week moeten vijf boerenbedrijven de deuren sluiten omdat ze te weinig geld verdienen en niet mee kunnen of -willen in het steeds meer en/of intensiever houden van dieren. Denk aan megastallen en de miljeonenleningen die boeren daarvoor moeten afsluiten. Dat kan anders.

Gezond en duurzaam voedsel voor iedereen.

Onze voedselvoorziening mag niet nog verder in handen komen van monopolisten: de macht moet terug naar burger en boer.

- Planten- en dierenrassen mogen geen eigendom van bedrijven zijn. Octrooien op vormen van leven worden verboden. We verzetten ons tegen pogingen van

bedrijven als Bayer-Monsanto en BASF om genen van planten en dieren te patenteren en zo de voedselmarkt te beheersen.

- Nederland zet zich internationaal in voor sterk kwekersrecht voor boeren en gewasveredelaars. Er wordt flink geïnvesteerd in de ontwikkeling van biologisch weerbare plantensoorten en gewassen.

Er wordt in de wereld meer dan genoeg voedsel verbouwd om de groeiende wereldbevolking te kunnen voeden. Maar de productie is niet duurzaam en veel voedsel wordt verspild. De grootste voedselverspilling zit in het voeren van dieren met voedsel dat ook geschikt is voor mensen. We zullen minder dierlijke en meer plantaardige producten moeten eten in het belang van dieren, natuur en milieu, maar óók voor onze eigen gezondheid.

- Doorgeslagen regels over houdbaarheidsdata en uiterlijke kenmerken van voedsel passen we aan, want die werken voedselverspilling in de hand. Met goede voorlichting over het bewaren en de houdbaarheid van voedsel zorgen we dat minder voedsel in de vuilnisbak belandt.
- In de prijs van voeding moeten alle kosten verwerkt zijn, ook de kosten om dieren, natuur en het milieu te beschermen en om de voedselveiligheid te garanderen. De kiloknaller verdwijnt uit de schappen. Voor alle producten wordt een eerlijke prijs betaald

- Scholen breiden hun programma's voor gezonde maaltijden en schoolfruit uit en kopen biologisch en duurzaam in. Lesprogramma's besteden ruim aandacht aan gezonde en duurzame voeding.
- We stoppen met gesubsidieerde reclamecampagnes voor vlees en zuivel. De miljoenensubsidies voor promotie van landbouwproducten worden afgebouwd en tot die tijd alleen nog ingezet voor biologische en plantaardige producten.
- Ontwikkeling van plantaardige vlees-, zuivel- en visvervangers wordt ondersteund, en er komen campagnes gericht op de bevordering van een plantaardig voedingspatroon.
- Restaurants van overheidsinstellingen serveren biologisch, regionaal geproduceerd voedsel en hebben tenminste één vlees- en visloze dag. Op de menukaart staan geen bedreigde diersoorten.
- Voedingsmiddelen krijgen een duidelijk etiket met informatie over herkomst, dierenwelzijn, sociale omstandigheden, gezondheidsaspecten en de ecologische voetafdruk. In het geval van vlees, zuivel en eieren laat het etiket ook zien waar het dier geboren, gehouden en geslacht is.
- Stadslandbouw wordt gestimuleerd.
- Er komen strenge duurzaamheidscriteria voor de import van grondstoffen, zoals palmolie, soja en biomassa.

Een gezonde voedselmarkt.

- Het Europees Landbouwbeleid wordt grondig hervormd. De miljarden landbouw- en visserijsubsidies worden afgeschaft. Het budget wordt tijdelijk ingezet om boeren te helpen omschakelen naar ecologische landbouw, daarna stopt de subsidiëring.
- Onderzoeksbudgetten voor landbouw gaan enkel naar ecologische landbouwsystemen en het herstellen van natuurlijke kringlopen.
- De vervuiler gaat betalen: producten die gepaard gaan met milieuschade en dierenleed zoals vlees, zuivel en eieren, komen in het hoge btw-tarief, te beginnen met dierlijke producten uit de vee-industrie. Gezonde, duurzame producten zoals biologische groente en fruit stellen we vrij van btw.
- Tussenhandelaren, supermarkten en andere retailers gaan een zogeheten eerlijke-prijs-bewijs gebruiken. Hiermee moeten zij kunnen aantonen dat de inkoop prijs die zij aan boeren betalen, voldoende is om de productiekosten voor meer dierenwelzijn en milieubescherming te dekken. Hierdoor kunnen boeren gaan concurreren op kwaliteit en vallen knoeiers uit de markt.
- Boeren en tuinders krijgen de mogelijkheid om zich gezamenlijk sterk te maken voor een kostendekkende

prijs voor hun product. De inkoopmacht van supermarktketens en grote producenten wordt zo ingeperkt.

- Overschotten van vlees, eieren en zuivel produceren is ontoelaatbaar. Opkoopregelingen van de overheid schaffen we daarom af.

Gifvrije groenten.

- Het gebruik van kunstmest en landbouwgif wordt drastisch verminderd en vervangen door ecologische alternatieven.
- Preventief gebruik van landbouwgif wordt per direct verboden. Natuurlijke akkerranden, die de biodiversiteit bevorderen en aantrekkelijk zijn voor natuurlijke vijanden van ziektes en plagen, worden verplicht.
- Chemische bestrijdingsmiddelen die een risico vormen voor mensen, dieren of het milieu, gaan per direct van de markt. Dit geldt in ieder geval voor neonicotinoïden, glyfosaat, het grondontsmettingsmiddel metamnatrium, een groot aantal schimmelbestrijders en voor landbouwgif en verdelgingsmiddelen die hormoonverstorend werken.
- Zolang de landbouw nog niet gifvrij is, komt er een strikte bescherming voor omwonenden van akker- en tuinbouwbedrijven. Het is noodzakelijk dat er brede spuitvrije zones komen tussen akkers en omliggende woningen, bij scholen, kantoor-, fabrieks- en recreatierreinen. De spuitvrije zones gelden ook rond openbare wegen, fiets- en wandelpaden en rondom plekken waar dieren verblijven, zoals weilanden.
- Alle landbouwgif dat nu op de markt is, wordt opnieuw getoetst aan flink aangescherpte criteria, waarbij het voorzorgsbeginsel leidend is. Hiervoor worden geen dierproeven uitgevoerd. Alleen middelen die aantoonbaar veilig zijn voor mensen, dieren en milieu mogen op de markt blijven.
- De instanties die de toelating van bestrijdingsmiddelen en genetisch gemanipuleerde gewassen beoordelen, worden volledig onafhankelijk en transparant. De innige banden met de chemische industrie worden verbroken. Studies die producenten zelf leveren, zijn niet langer voldoende. De adviezen van de Europese voedselveiligheidsautoriteit en onderliggende studies zijn openbaar, toegankelijk en voldoen aan de hoogste normen van onafhankelijkheid. Studies op basis waarvan is besloten middelen toe te laten, worden met terugwerkende kracht openbaar zodat onafhankelijke wetenschappers de toelating kunnen beoordelen.
- Er komt een deltaplan om de bodemvruchtbaarheid te herstellen.
- Landbouwopleidingen gaan veel meer aandacht besteden aan duurzame, ecologische landbouw.
- De tuinbouw werkt fossielvrij door het gebruik van zonne-energie en aardwarmte in gesloten kassyste-

men. Het lozen van vervuild water wordt verboden.

Gentechvrij.

De Partij voor de Dieren is vanuit het voorzorgsbeginsel sterk tegenstander van genetische manipulatie van gewassen. We maken ons sterk voor een gentechvrij Nederland en Europa. Gentechsoja en -maïs hebben het gebruik van giftige bestrijdingsmiddelen doen toenemen. Genetische manipulatie vormt bovendien een bedreiging voor de gangbare en biologische teelt omdat de gemanipuleerde gewassen zich kunnen mengen met niet genetisch gemanipuleerde gewassen. Daarmee wordt het voor consumenten onmogelijk een vrije keuze te maken voor gentechvrije producten. Nederland verklaart zich gentechvrij: de teelt en import van genetisch gemanipuleerde gewassen wordt verboden.

- Zolang een algeheel import- en teeltverbod nog niet is gerealiseerd willen we dat Europese lidstaten en regio's zelf de mogelijkheid krijgen om de teelt van genetisch gemanipuleerde gewassen te verbieden.
- Er komt verplichte etikettering voor vlees, zuivel en eieren afkomstig van dieren die zijn gevoed met genetisch gemanipuleerde gewassen. Op producten waarin gentechingrediënten zijn verwerkt, wordt dit duidelijk vermeld op de voorkant van het product of de verpakking.
- Veredeling van planten mag niet ten koste gaan van mens, dier, natuur, gezondheid, voedselzekerheid, keuzevrijheid en de positie van kleine boeren. Geknutsel aan genen moet altijd onder de gentechregels vallen.
- Het genetisch manipuleren en klonen van dieren is ethisch onaanvaardbaar en brengt ernstig dierenleed met zich mee. Nederland maakt zich sterk voor een importverbod op gekloonde en genetisch gemanipuleerde dieren, hun nakomelingen en de producten die van deze dieren worden gemaakt. Nederland zet zich actief in voor een wereldwijd traceersysteem om de handel in gekloonde dieren te kunnen controleren.

Vee-industrie afschaffen.

De huidige gangbare veehouderij is onhoudbaar. We houden zoveel dieren voor vlees, zuivel en eieren dat geen milieu-, natuur-, of dierenwelzijnsmaatregel is opgewassen tegen alle problemen die dit met zich meebrengt. Megastallen, volksgezondheid en dierenwelzijn gaan niet samen. Daarom moet er een einde komen aan de bio-industrie. In plaats daarvan komt de focus te liggen op de akker- en tuinbouw.

- Een duidelijk stappenplan moet zorgen voor een snelle omschakeling naar een diervriendelijke en duurzame landbouw. Het aantal gehouden dieren wordt met 70% verlaagd.

- Weidegang wordt verplicht. Melkveehouders mogen niet meer koeien hebben dan ze grond hebben om te kunnen beweiden
- Er komt een maximum aan de hoeveelheid melk die maximaal per hectare geproduceerd mag worden. De effecten op dierenwelzijn en het milieu zijn hierbij het uitgangspunt.
- Vestiging en ontwikkeling van megastallen worden verboden. Tussen stallen en de huizen van omwonenden wordt een afstand van minimaal 2.000 meter aangehouden.
- Brandveiligheidsregels voor nieuwe én bestaande stallen en dierverblijven worden veel strenger. Sprinklerinstallaties zijn verplicht en de dieren moeten in geval van brand de stal kunnen ontvluchten.

Ruimte voor natuurlijk gedrag.

Zolang dieren worden gehouden, dient het recht op natuurlijk gedrag wettelijk vastgelegd te worden. Kippen horen een stofbad te kunnen nemen, varkens moeten kunnen wroeten en koeien en geiten horen in de wei.

- Alle dieren in de veehouderij krijgen het recht op vrije uitloop en hebben buiten ook voldoende schuilmogelijkheden.
- In de stal beschikken dieren over voldoende ruimte, stro en afleidingsmateriaal.
- Koeien worden gehuisvest in familiekuddes. Kalfjes worden niet langer meteen na de geboorte weggehaald, maar mogen opgroeien bij hun moeder in de wei en de melk drinken die voor hen bedoeld is.
- De productie van blank kalfsvlees wordt verboden. Het is onaanvaardbaar dat kalveren voor dit vlees welbewust ziek gemaakt worden met een ijzerarm dieet.
- Kraamboxen waarin zeugen tussen stangen staan, worden verboden. Zeugen krijgen de gelegenheid te nestelen en hun biggetjes te verzorgen.
- Nieuwe stalsystemen worden eerst getoetst op dierenwelzijns- en milieueffecten voordat ze in de praktijk mogen worden gebruikt. Bestaande stallen krijgen zo'n toets met terugwerkende kracht.
- Geen ingrepen meer als het castreren van biggen, het couperen van staarten, en het onthoornen van koeien en geiten.
- Nederland maakt zich in de EU sterk voor een verbod op de productie van foie gras (ganzen- of eendenlever) en stelt een handels- en importverbod in voor deze producten.

Geen plofdieren.

Veel dieren zijn zo ver doorgefokt dat ze in een paar weken kunnen worden vetgemest. Dit zorgt voor ernstige welzijnsproblemen. Een dierwaardig bestaan betekent ook dat dieren zich op natuurlijke wijze kunnen voort-

planten.

- Het fokken op extreem snelle groei, zoals bij kippen en varkens, en op extreme productie, zoals bij melkkoeien wordt verboden. Plofkippen die door hun pootjes zakken en dikbilkoeien die niet natuurlijk kunnen bevallen behoren tot het verleden.
- Geen (vaak pijnlijke) voortplantingsmethoden bij dieren zoals embryospoeling, embryotransplantatie en hormonale vruchtbaarheidsbehandelingen. Geen toestemming voor de ontwikkeling van nieuwe voortplantingsmethoden als deze de lichamelijke integriteit en het welzijn van dieren aantasten.
- De (achterhaalde) Europese identificatieregels die het oormerken van dieren verplichten, verdwijnen. Zolang deze regels nog gelden, krijgen gewetensbezwaarden een ontheffing van de oormerkplicht.

Aanpak leed in slachthuizen en tijdens diertransporten. Het aantal dieren dat voor consumptie wordt gefokt en gedood moet fors verminderen. Dieren worden zo min mogelijk vervoerd, en als ze vervoerd en geslacht worden, moeten ze daar zo min mogelijk leed en stress bij ondervinden.

- Veemarkten worden verboden.
- Diertransporten duren niet langer dan twee uur. Op warme dagen mogen dieren niet op transport worden gezet. Er komt veel strengere controle en handhaving van de Nederlandse en Europese transportregels.
- Transporten van levende dieren naar landen buiten de Europese Unie, zoals Turkije, zijn niet langer toegestaan. Aan import en doorvoer via de EU van dieren vanuit bijvoorbeeld de Verenigde Staten naar Azië komt een einde.
- Slachtmethoden die ernstig leed veroorzaken, zoals de waterbadmethode bij kippen en CO₂-verdoving bij varkens, schaffen we direct af.
- Onverdoofd ritueel slachten wordt verboden. Er komt een Nederlands en Europees import- en handelsverbod op vlees van onverdoofd ritueel geslachte dieren. Zolang er nog onverdoofd geslacht wordt, geldt verplichte etikettering.
- Stallen en slachterijen krijgen permanent cameratoezicht. Vee-transportwagens krijgen een GPS-volgsysteem, ongeacht de lengte van het transport.
- De controle op alle schakels in de veehouderij wordt opgevoerd en komt in handen van de overheid in plaats van de sector zelf. De Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) krijgt meer budget en meer toezichthouders. De NVWA legt bij overtredingen direct boetes op en maakt de controlegegevens openbaar, evenals het antibioticaregister in de veehouderij.
- Op vlees, zuivel en eieren komt een duidelijk etiket dat laat zien waar het betrokken dier geboren is, gehouden

is en – in geval van vlees – geslacht is.

Gezondheid van mensen en dieren voorop.

Door regionalisering, het uitbannen van langaafstandstransporten en het inkrimpen van de veehouderij verminderen we de kans op de uitbraak van dierziekten.

- Bij uitbraken van niet-dodelijke dierziekten wordt de norm dat dieren kunnen uitzielen en herstellen. Zieke dieren mogen niet om louter economische redenen worden gedood.
- Er komen strikte regels voor antibioticagebruik in de veehouderij. De preventieve toediening van antibiotica stopt.
- Het ministerie van Volksgezondheid krijgt de regie bij het aanpakken van een uitbraak van (mogelijk) voor mensen besmettelijke dierziekten (zoönosen).

Natuurlijke kringlopen herstellen.

In een duurzame landbouw zijn de kringlopen gesloten en is er geen afval meer.

- We stoppen met het importeren van soja en maïs voor veevoer uit landen buiten de EU. In plaats daarvan wordt duurzaam veevoer via regionale teelt geproduceerd.
- De mestproductie van de dieren uit de Nederlandse veehouderij wordt afgestemd op wat we verantwoord op onze akkers kunnen gebruiken. Hierdoor zal de veestapel fors moeten krimpen.
- Het injecteren van mest wordt verboden, het gebruik van kunstmest gaat tot het verleden behoren.
- Geen subsidies meer voor mestvergisters en geen nieuwe mestvergisters. Mestvergisters zijn niet diervriendelijk: de dieren moeten worden opgehokt om de mest te kunnen opvangen. Ze zijn niet duurzaam en zorgen bovendien voor (gezondheids)risico's en grote overlast voor omwonenden.

Visvangsten beperken.

De Nederlandse visserij is medeverantwoordelijk voor de structurele overbevissing in de Europese wateren. Maar liefst 88% van de vissoorten is overbevist en 30% kan zich waarschijnlijk niet meer herstellen. Nederlandse vissers plunderen – met Europese subsidies – zeeën buiten Europa, zoals voor de kust van Afrika. De grootste trawlers ter wereld zijn in Nederlandse handen. De schepen (boomkorren) vernietigen met sleepnetten de zeebodem.

- Visserijsubsidies worden per direct afgeschaft.
- Het voorzorgsbeginsel wordt leidend in het visserijbeleid. Dit houdt in dat het maximum dat gevestigd mag worden (vangstquota) niet hoger wordt vastgesteld dan onafhankelijke mariene biologen verantwoord vinden. En als wetenschappelijke gegevens niet beschikbaar zijn, wordt er niet gevestigd, of worden flinke

veiligheidsmarges ingebouwd met vangstquota op een zeer laag niveau.

- Ecosystemen en vissoorten die er slecht aan toe zijn, krijgen de kans zich te herstellen door instelling van een totaalverbod voor de visserij. Voor de kwetsbaarste soorten als paling, kabeljauw en tonijn wordt onmiddellijk een vangstverbod ingesteld.
- Aan destructieve visserijtechnieken willen we een einde maken. Monstertrawlers, diepzeevisserij en schepen die met sleepnetten de zeebodem verwoesten, worden onder Nederlandse vlag verboden.
- Nederland bouwt de overcapaciteit van de vissersvloot in hoog tempo af. De vangstcapaciteit van de Europese vissersvloot mag niet groter zijn dan de ecosystemen in de Europese wateren kunnen dragen.
- Er komt een strikte naleving van bestaande afspraken om schadelijke visserijpraktijken tegen te gaan. Het verbod op het dumpen van gevangen vis op zee wordt streng gehandhaafd, onder andere via camera's of toezicht aan boord. Vissersboten van reders die zich niet aan de regels houden gaan aan de ketting.
- Bijvangst worden fors verminderd door een verbod op niet-selectieve visserijmethoden.

Voorkomen leed.

- De Partij voor de Dieren wil een verbod op alle vangst- en dodingsmethoden die gepaard gaan met langdurig lijden en eindigen in een onverdoofde slacht. Zo maken vissen die in netten terechtkomen of via haken (long-lines) worden gevangen, een gruwelijke doodsstrijd door.
- We willen af van de staand wantvisserij. In deze staande netten komen onder andere bruinvissen vast te zitten, waardoor ze verdrinken.
- Het levend koken van dieren zoals kreeften, krabben en garnalen wordt verboden.

Geen viskwekerijen: vee-industrie in het water.

Viskwekerijen vormen een nieuwe vee-industrie en lossen bovendien het probleem van de overbevissing niet op: veel gekweekte vissen worden gevoerd met wild gevangen vis. Ze zijn niet duurzaam en verre van diervriendelijk.

- De Partij voor de Dieren wil dat er geen toestemming meer wordt verleend aan nieuwe viskwekerijen.
- Bestaande viskwekerijen worden met terugwerkende kracht onafhankelijk getoetst op dierenwelzijn en duurzaamheid. Viskwekerijen die deze toets niet doorstaan, worden gesaneerd.
- De huidige vangst- en dodingsmethoden in viskwekerijen worden onderzocht en beoordeeld op het lijden van de vissen. Er komt een verplichting voor dodingsmethoden die lijden tot een minimum beperken.

Duurzame, regionale landbouw voor een rechtvaardige wereld.

De Partij voor de Dieren wil een landbouwbeleid dat ontwikkelingslanden geen schade berokkent. Wij maken ons sterk voor een regionalisering van de landbouw. De wijze waarop de Westerse mens consumeert en produceert, heeft directe invloed op het leven van mensen en dieren in andere landen. In hun jacht naar goedkoop voedsel en biobrandstoffen maken Westerse landen zich steeds vaker schuldig aan landroof in ontwikkelingslanden.

- Europese landbouw- en visserijsubsidies worden afgebouwd. Dat geeft boeren in ontwikkelingslanden weer eerlijke kansen.
- Visserijakkoorden tussen de Europese Unie en andere landen zijn roofakkoorden en gaan van tafel of worden opgezegd.
- Landbouw wordt buiten vrijhandelsverdragen als TTIP en CETA gehouden.
- De milieu- en dierenwelzijnseisen waaraan onze boeren moeten voldoen, dienen ook te gelden voor producten die geïmporteerd worden van buiten de Europese Unie.
- De Wereldhandelsorganisatie erkent dierenwelzijn als criterium om import van dieronvriendelijke producten te weren (non-trade concern).
- Nederland stopt met het stimuleren en exporteren van systemen en producten voor industriële landbouw zoals megastallen, kunstmest, landbouwgif en genetisch gemanipuleerde gewassen. In plaats daarvan wordt geïnvesteerd in regionale, agro-ecologische voedselvoorziening en in regionale infrastructuur.
- Alle exportsubsidies en budgetten voor exportpromotie verdwijnen. Zo kan dumping van goedkope, gesubsidieerde landbouwproducten op de markten van ontwikkelingslanden worden tegengegaan.
- Grote buitenlandse bedrijven krijgen vaak toestemming van (corrupte) regimes in ontwikkelingslanden om landbouwgronden te huren of te kopen. Die gronden zijn echter veelal van lokale boerenfamilies. De Partij voor de Dieren wil dat Nederland zich in internationaal verband sterk maakt tegen deze landroof. Investerings in land en grond behoren te voldoen aan de criteria van de VN-mensenrechtenrapporteur voor het Recht op voedsel.
- We stoppen met de import van producten die ten koste gaan van de leefomgeving elders of die gepaard gaan met schendingen van mensenrechten en dierenwelzijn.
- We zetten in op de regionale productie van veevoer, zodat de massale importen van soja en maïs voor veevoer gestopt kunnen worden. Zo zetten we een rem op de kap van het regenwoud.

4. Natuur

Natuurlijk: plaats het kostbaarste wat er is centraal.

De natuur met haar verscheidenheid aan planten, dieren en ecosystemen is het waardevolste dat er is; biodiversiteit levert zuurstof, schoon water, een stabiel klimaat en vruchtbare grond en vormt zo de basis van het leven. Het is onze plicht om te zorgen voor een leefbare aarde, nu en in de toekomst.

In Nederland staan natuur en biodiversiteit onder grote druk. Natuurgebieden worden opgeofferd voor asfalt, bedrijventerreinen en stedenbouw. Vermesting en verdroging, vooral als gevolg van de intensieve landbouw en de vee-industrie, brengen de overgebleven natuur veel schade toe. Van de oorspronkelijke biodiversiteit is in Nederland nog slechts 15% over. Daarnaast heeft Nederland een belangrijk aandeel in de vernietiging van de natuurlijke rijkdommen elders op aarde. De grootschalige import van soja als voedsel voor de honderden miljoenen dieren in de Nederlandse vee-industrie gaat ten koste van tropisch regenwoud en oerbossen.

Ook de natuur in de Nederlandse wateren is er slecht aan toe. Landbouwgif en meststoffen in rivieren, sloten en meren verstoren de ecologie onder water. Overbevissing heeft de Noordzee en de Waddenzee ernstig aangetast. Visserijtechnieken waarbij de bodem van de zee wordt omgeploegd om vissen in de netten van vissers te jagen, brengen grote schade toe aan de zeebodem. Veel vissoorten worden met uitsterven bedreigd.

Natuur verbinden en behouden.

De natuur die we nog over hebben in Nederland, moet natuur blijven. Door natuurgebieden met elkaar te verbinden krijgen planten- en diersoorten betere kansen.

- Natuurbeleid wordt weer de eerste taak en verantwoordelijkheid van het Rijk in plaats van die van provincies.
- De oorspronkelijke Ecologische Hoofdstructuur (EHS), een netwerk van aaneengesloten natuurgebieden, wordt in zijn geheel gerealiseerd tijdens de volgende kabinetsperiode.
- Robuuste verbindingzones tussen natuurgebieden worden op korte termijn aangelegd.
- De dieren in de Oostvaardersplassen krijgen meer natuurlijke beschutting en toegang tot een groter natuurgebied. Het Oostvaarderswold wordt zo snel mogelijk aangelegd om de Oostvaardersplassen met de Veluwe te verbinden, zodat dieren van gebied naar

gebied kunnen trekken volgens hun natuurlijke behoefte.

- Natuurgebieden die het punt van onomkeerbare aantasting naderen, worden met voorrang hersteld.
- Activiteiten en projecten die ten koste gaan van bestaande natuur, mogen alleen doorgaan als ze aantoonbaar en essentieel bijdragen aan duurzaamheid op lange termijn. Opgeofferde natuur wordt vooraf in de directe omgeving gecompenseerd.
- Provincies krijgen een resultaatsverplichting voor natuurherstel met concrete termijnen en doelstellingen.
- De natuur wordt vrij van prikkeldraad.
- Bouwen in het groen mag niet goedkoper zijn dan bouwen in versteend gebied. Als er al gebouwd wordt in het groen, komt er op kosten van de projectontwikkelaar natuur voor terug die in omvang driemaal zo groot is en van betere ecologische kwaliteit dan het gebied dat verloren gaat.

Groene steden en dorpen.

De Partij voor de Dieren vindt het de hoogste tijd om steden en dorpen te vergroenen. Groene steden en dorpen leveren ons veel op: we besparen energie, hebben minder wateroverlast en hoeven in de zomer niet te vluchten voor de hitte van opgewarmd beton. Met groen om ons heen zijn we bovendien gezonder.

- Een landelijk actieplan zorgt voor behoud en terugkeer van natuur in stad en dorp.
- We stellen een wettelijke norm voor stedelijk groen die aansluit bij de norm van de Verenigde Naties: 48 m² groen per stads- of dorpsbewoner.
- We scherpen criteria voor kapvergunningen flink aan om bomen beter te beschermen
- Wij pleiten voor natuur-inclusief bouwen: voor nieuwbouw gelden natuurdoelstellingen, zoals groene daken, nestgelegenheid voor dieren, bomen en struiken in de straat en speelnatuur om de hoek. Ook bij isolatie en renovatie van bestaande gebouwen wordt verplicht rekening gehouden met de natuur.

- Burgers gaan we stimuleren en voorlichten om hun tuin natuurlijk in te richten.
- Overheden onderhouden de openbare ruimte gifvrij.
- Middelen die schadelijk zijn voor de gezondheid van mensen en dieren of voor het milieu, zoals chemische bestrijdingsmiddelen, worden verboden en gaan per direct uit de schappen van tuincentra en andere winkels.

Bescherming van natuur.

In ons land zijn de intensieve landbouw en de vee-industrie de grootste bedreigingen voor de natuur. Toch pakt de overheid deze problemen niet bij de wortel aan. Nederland houdt zich slechts aan het minimale beschermingsniveau dat Europa verplicht en probeert zelfs daar onderuit te komen. Dat moet veranderen.

- Rondom natuurgebieden wordt de vee-industrie versneld afgebouwd.
- Geen subsidies voor luchtwassers of emissiearme stal-systemen van de vee-industrie. Ook voor de vee-industrie gaat gelden dat de vervuiler betaalt.
- Grondwaterstanden worden niet langer aangepast aan de landbouw, maar aan de behoeften van de natuur. Zo krijgen verdrogingsgevoelige gebieden kans te herstellen.
- De vergunningplicht voor activiteiten in en rond beschermde natuur wordt weer volledig verankerd in de wet. In en rondom Natura2000-gebieden vinden geen mijnbouwactiviteiten (bijvoorbeeld gaswinning) plaats.
- Staatsbosbeheer wordt niet geprivatiseerd, natuurgebieden van de overheid worden niet verkocht.
- Recreatie mag niet ten koste gaan van natuur en landschappelijke waarden.
- Met een actieplan pakken we lichtvervuiling door glastuinbouw en andere menselijke activiteiten aan. Overheidsgebouwen geven hierin het goede voorbeeld.
- De kust krijgt betere bescherming. Er komt een einde aan bebouwing in de duinen en aan de kust.

Een natuurnetwerk in de Noordzee en de Waddenzee.

De Noordzee is ons grootste natuurgebied, met van oorsprong een grote soortenrijkdom. Helaas verkeert het gebied in kritieke toestand. Door intensieve visserij zijn grote vissen als haaien en roggen er zeldzaam. De Waddenzee moet de bescherming krijgen die dit UNESCO-werelderfgoed verdient.

- Versturende economische activiteiten zoals gaswinning en visserij horen in deze zeeën niet thuis.
- Voor herstel en behoud van mariene ecosystemen wordt met spoed het 'nee, tenzij'-principe toegepast. Er wordt niet meer gevist totdat onafhankelijke biologen kunnen aantonen dat vangst verantwoord is vanuit

oogpunt van biodiversiteit en vispopulaties.

- Er komen meer beschermde zee-reservaten. Hier is geen plaats voor visserij of andere schadelijke activiteiten. Gebieden als het Friese Front en de centrale oestergronden krijgen volledige bescherming.
- In de wet Natuurbescherming wordt de bescherming van verschillende kwetsbare trekvisen en zeezoog-dieren hersteld.
- Ecologisch waardevolle scheepswrakken worden beschermd.
- De mogelijkheid voor vissen om te migreren wordt een harde voorwaarde voor waterkrachtinstallaties.

Bescherming Nederlands-Caribische natuur.

Bonaire, Saba en Sint Eustatius kennen een grote soortenrijkdom aan planten en dieren. Deze bijzondere natuur verdient goede bescherming.

- De Rijksoverheid draagt via regels, handhaving, kennis en financiële steun bij aan het behoud van de natuur op en bij Caribisch Nederland.
- In het wild levende dieren en loslopende dieren op de eilanden, zoals ezels, krijgen optimale bescherming.
- Bescherming van de koraalriffen krijgt hoge prioriteit.

5. Milieu, klimaat en energie

Alles van waarde beschermen. Alles wat schaars is eerlijk verdelen.

De Partij voor de Dieren stelt als enige partij de draagkracht van de aarde voorop bij elke beleidskeuze. Wij sluiten geen compromissen over een duurzame toekomst. Wij zijn daarmee de aanjager van een ambitieuzer milieubeleid. Zuinig omgaan met de aarde mag geen holle frase zijn, het is letterlijk van levensbelang. Onze planeet voorziet ons van schone lucht, water, een gezonde bodem en de grondstoffen die we nodig hebben voor het voortbestaan van mens en dier.

Als op dit moment elke wereldburger zou consumeren zoals de gemiddelde Nederlander doet, zouden er bijna drie werelddollen nodig zijn om daarin te voorzien. De Partij voor de Dieren staat voor een krachtig klimaat-, energie- en milieubeleid. Daar is een wereld mee te winnen. De kosten door de wereldwijde klimaatverandering kunnen worden gehalveerd als we vlees, vis en zuivel vaker laten staan en plantaardiger gaan eten. De productie van vlees in de wereld veroorzaakt 40% meer broeikasgassenuitstoot dan ál het verkeer en vervoer bij elkaar opgeteld. De Klimaatzaak, waarin de rechter de Nederlandse Staat op de vingers heeft getikt omdat ze te weinig doet tegen klimaatverandering, maakt pijnlijk duidelijk dat we snel moeten overstappen op Plan B.

Ecologische voetafdruk verkleinen.

De huidige milieuproblemen vragen om een allesomvatende aanpak: technologische oplossingen én een verandering van ons consumptiepatroon.

- Met een Deltaplan Duurzame consumptie stimuleert en ondersteunt de overheid de omschakeling naar duurzame consumptie op alle fronten. Het verminderen van de vlees- en zuivelconsumptie levert verreweg de meeste klimaat- en milieuwinst op en heeft daarom topprioriteit.
- We gaan de werkelijke kosten van producten en diensten in de prijs doorberekenen, zodat ze niet meer afgewenteld worden op de gehele samenleving.
- De overheid geeft onafhankelijke en duidelijke informatie over de impact van producten en diensten op klimaat en milieu.
- Alle beleid, op welk gebied dan ook, wordt langs de duurzaamheidsmeetlat gelegd.
- De overheid geeft het goede voorbeeld. De norm voor inkoop van alle producten en aanbestedingen wordt: 100% duurzaam en fair trade. Dit geldt ook voor de inkoop van voedsel, energie en bedrijfskleding.
- Voor het midden- en kleinbedrijf wordt het gemakkelij-

ker gemaakt om opdrachten van de overheid te krijgen.

Broeikasgassen reduceren.

Alle mooie beloften ten spijt is de uitstoot van CO₂ in Nederland toegenomen in plaats van gedaald. De Partij voor de Dieren wil dat Nederland het halen van de klimaatdoelen tot prioriteit maakt en daadwerkelijk actie onderneemt. Op naar een werkelijk CO₂-arme economie!

- De regering staakt haar verzet tegen de uitspraak van de rechter in de Klimaatzaak. In plaats daarvan steekt zij haar energie in het nakomen van de verplichtingen én het realiseren van de ambities die nodig zijn om de opwarming van de aarde werkelijk te beperken tot maximaal 1,5 graad Celsius.
- Een klimaatwet die het reduceren van broeikasgassen verplicht, treedt zo snel mogelijk in werking. Daarin is vastgelegd dat in 2020 de uitstoot van broeikasgassen 40% minder is dan in 1990, en in 2030 65% minder. In 2040 is Nederland CO₂-neutraal en wordt er geen fossiele brandstof meer gebruikt.
- Nederland wordt weer voortrekker in het maken van mondiale, bindende afspraken om de uitstoot van broeikasgassen te reduceren.
- Nederland pleit binnen Europa voor afschaffing van het mislukte handelssysteem in CO₂-uitstoot (Emissions Trading System (ETS)). Daarvoor in de plaats komen bindende reductieverplichtingen.
- Opslag van CO₂ en afkoop van de reductiedoelstellingen in andere landen zijn geen duurzame oplossingen en worden niet meegeteld in het behalen van de Europese reductiedoelstellingen.

Energie besparen en verduurzamen.

We gaan duurzame energie opwekken, dicht bij huis; dat is noodzakelijk voor het milieu en de natuur en het maakt ons minder afhankelijk van olie- en gasproducerende landen. Samen met je burens groene energie opwekken, wordt makkelijker. Bijvoorbeeld door zonnepanelen op

de daken. Wat je opwekt, hoef je niet te gebruiken maar kun je delen met anderen, belastingvrij. Besparing op energieverbruik is de eerste, beste en goedkoopste stap naar een duurzaam en houdbaar energiebeleid. Door de energie die we wel gebruiken lokaal en kleinschalig op te wekken, creëren we groene banen.

- In 2030 bespaart Nederland 50% energie ten opzichte van 2014. Het percentage duurzame energie wordt opgehoogd naar 25% in 2020, en 60% in 2030. In 2040 zijn we zover dat alle energie duurzaam wordt opgewekt.
- De energiemarkt wordt drastisch hervormd; er wordt paal en perk gesteld aan de nadelige effecten van de te ver doorgevoerde liberalisering.
- Energiebedrijven worden verplicht om een jaarlijks oplopend percentage aan duurzaam opgewekte stroom te leveren. We stellen een maximum aan de uitstoot van broeikasgassen door nieuwe én bestaande energiecentrales. Dat maximum wordt periodiek omlaag bijgesteld.
- Grootverbruikers van energie krijgen geen subsidies of belastingkorting meer.
- De milieukosten van de productie van elektriciteit berekenen we zoveel mogelijk door in de prijs, zodat vuile energie duurder wordt en schone energie relatief goedkoop.
- Duurzame energie krijgt voorrang op het energienetwerk, met 'slimme energienetten' (smart grids), die gevoed worden door groene, kleinschalig en decentraal opgewekte energie. De privacy van gebruikers en leveranciers mag daarbij niet in de knel komen.
- Er komt een masterplan voor duurzame warmteopwekking en -distributie.
- Nederland kiest voor strikte normen voor energieverbruik van apparaten, vervoermiddelen en datacentra en zet zich in voor een Europees energielabel dat rekening houdt met het verbruik en met de hele levenscyclus, van productie tot recycling.
- Overheidsinvesteringen in energieonderzoek richten zich voortaan op energiebesparing en duurzame energieproductie.
- Vrijhandelsverdragen zoals TTIP en CETA moeten gestopt worden. Deze handelsdeals liberaliseren de handel in energieproducten.
- Zeer vervuilende fossiele brandstoffen zoals teerzandolie en schaliegas komen Europa niet meer in; Nederland gaat zich daar sterk voor maken. Bedrijven zoals Shell en BP gaan bovendien verplicht rapporteren over de klimaat- en milieu-impact van hun brandstoffen.
- Gasgebruik wordt duurder, zodat besparen op gas gaat lonen.
- De gaswinning in Groningen wordt zo snel mogelijk gestaakt. We bouwen zo snel mogelijk af naar een

maximale winning van 12 miljard kuub per jaar. Er wordt in geen geval meer gewonnen dan 21 miljard kuub per jaar. Gasleveringscontracten aan het buitenland worden waar mogelijk opgezegd.

- De binnenlandse vraag naar gas daalt door betere isolatie van huizen en gebouwen, en door alternatieve manieren van verwarming.
- Schalie- en steenkoolgas blijven in de grond, de winning wordt verboden. Er komen geen vergunningen voor proefboringen. Bestaande vergunningen worden ingetrokken.
- CO₂-opslag onder Nederlandse bodem staan we niet toe, ook niet onder de Noordzee. Lege gasvelden worden niet gebruikt voor de opslag van (geïmporteerd) aardgas.
- Geen nieuwe kolen- of kerncentrales. Bestaande centrales worden zo snel mogelijk gesloten. Stroom uit kolen- en kerncentrales mag niet het Nederlandse elektriciteitsnet op. We verzetten ons tegen de opslag van nieuw kernafval. Bestaand radioactief afval wordt op kosten van energiebedrijven adequaat opgeruimd en opgeslagen.
- Windenergie wordt mogelijk gemaakt op locaties waar dieren en natuur er geen of weinig hinder van ondervinden. Windparken op zee mogen geen aantoonbaar nadelige effecten hebben op het zeeleven. Zo wordt bij de bouw van windmolenparken niet geheid.
- Mestvergisters zijn geen duurzame energiebron. Ze zorgen ervoor dat dieren jaarrond op stal moeten staan om de mest op te vangen en veroorzaken gezondheids- en veiligheidsrisico's voor omwonenden. Nieuwe mestvergisters worden niet meer gebouwd. De subsidies op mestvergisters stoppen.
- Er komen duurzaamheidscriteria voor biobrandstoffen. Zolang aan deze criteria niet is voldaan, worden er geen biobrandstoffen geïmporteerd. Verplichte bijmenging stopt per direct, evenals de import van hout en palmolie voor energieproductie.

Duurzaam bouwen en wonen.

In en om onze woning kunnen we meer energie opwekken dan we gebruiken. Dat levert milieuwinst en een lagere energierekening op.

- Vanaf 2018 bouwen we alle gebouwen tenminste energieneutraal: zij produceren minstens zo veel energie als ze verbruiken. Ook bestaande gebouwen en woonhuizen worden in hoog tempo energieneutraal gemaakt. Vanaf 2025 brengt de nieuwe bebouwde wijk meer energie op dan verbruikt wordt. Nieuwe wijken worden gasvrij.
- Energierenovaties worden aangemoedigd door toepassing van het lage btw-tarief.
- Zelf opgewekte elektriciteit moet je terug kunnen

leveren aan het net, voor de prijs die je zelf betaalt voor stroom. Belastingvrij!

- Bewonerscollectieven mogen opgewekte energie onderling uitwisselen, zonder hiervoor belasting te betalen. Hierdoor kunnen hele wijken samen energie opwekken en delen.
- Woningcorporaties worden verplicht om jaarlijks een deel van hun woningbestand te isoleren.
- De onroerendezaakbelasting (OZB) wordt gedifferentieerd naar energielabel en energieverbruik.
- Onnodige verlichting, zoals in kantoren na sluitingstijd, wordt tegengegaan, net als het openzetten van winkeldeuren terwijl het buiten koud is. Er komt een verplicht energielabel voor alle kantooruimtes. Overheidsgebouwen hebben het energielabel A of worden zodanig aangepast dat zij hieraan gaan voldoen.
- Zonnepanelen op gebouwen, langs snelwegen en rondom vliegvelden worden de norm.

Zuinig met grondstoffen.

Grondstoffen zijn schaars en de winning ervan gaat vaak gepaard met milieuvervuiling en schendingen van mensenrechten. We moeten zuinig omspringen met grondstoffen en ze hergebruiken en terugwinnen uit bestaande producten.

- Er komt een Grondstoffenwet met bindende verplichtingen. In 2030 moet het gebruik van grondstoffen zijn gehalveerd en worden alle grondstoffen hergebruikt.
- Grote bedrijven gaan een grondstoffenboekhouding bijhouden en maken hun uitstoot van broeikasgassen inzichtelijk.
- Nieuwe producten worden ontworpen volgens strenge duurzaamheidseisen, zodat deze producten lang meegaan, te repareren zijn en de materialen eenvoudig hergebruikt kunnen worden. Bijvoorbeeld met een statiegeldsysteem voor elektronica en witgoed.
- Fiscale maatregelen bevorderen het delen van apparaten en auto's met anderen. Het bezit van vervuilende apparaten wordt onaantrekkelijker gemaakt.
- Het plastic in zeeën, meren en oceanen gaan we met een actieplan te lijf. Met onder meer een verbod op microplastics in cosmetica, wettelijke doelstellingen voor vermindering van zwerfafval en regels voor kleding- en wasmachinefabrikanten om vrijkomen van synthetische vezels in het water tegen te gaan.
- Statiegeld blijft behouden en wordt uitgebreid tot frisdrankblikjes, wegwerpbekers en kleine (plastic) flesjes.
- We beëindigen het storten en verbranden van afval en verbeteren de afvalinzameling. Nieuwe producten moeten voor een groot deel uit gerecyclede materialen bestaan.
- Geen ongevraagde huis-aan-huisverspreiding van drukwerk meer. De regel wordt: je ontvangt geen folders of

krantjes, tenzij je daar met een sticker op je brievenbus om vraagt.

Schone lucht en schoon water.

- De kwaliteitsnormen voor lucht, bodem en water worden op basis van het voorzorgsbeginsel vastgesteld en zo snel mogelijk gehaald.
- De normen voor luchtkwaliteit in openbare gebouwen, met name scholen, worden gecontroleerd en gehandhaafd.
- Oppervlaktewatervervuiling door medicijnresten wordt teruggedrongen; er komt aparte zuivering van afvalwater uit ziekenhuizen en verpleeghuizen.
- Hormoonverstorende stoffen in onder andere voedselverpakkingen, speelgoed en landbouwgif worden verboden.

Slimmer vervoer en transport.

De Partij voor de Dieren wil ruim baan voor de voetganger, voor de fiets en voor duurzaam, efficiënt en comfortabel openbaar vervoer.

- Woon-werkverkeer met de auto wordt teruggedrongen, flex- en thuiswerken wordt gestimuleerd. Fiscale stimulering van fietsen blijft behouden, de woon-werkaf trek voor auto's wordt afgebouwd, waarbij rekening wordt gehouden met bewoners in dunbevolkte gebieden.
- Er wordt gewerkt aan verduurzaming van goederenvervoer door de stad om stadsinfarcten tegen te gaan.
- Volledig elektrische auto's en auto's die op waterstof rijden worden fiscaal aantrekkelijker. In 2025 worden er geen nieuwe auto's met verbrandingsmotoren meer verkocht.
- Meer asfalt lost de fileproblematiek niet op, maar zorgt voor een toename van autogebruik en daarmee voor een verdere stijging van de uitstoot van broeikasgassen en fijnstof. Daarom geen nieuwe wegen en geen verbreding van bestaande wegen, anders dan om milieuvervuilende knelpunten op te heffen of de verkeersveiligheid te bevorderen. Dat betekent ook dat de verbreding van de A27, de Rijnlandroute, Ringweg Groningen, de Rotterdamse Baan en de Blankenburg-tunnel niet doorgaan.
- Automobilisten die weinig kilometers of buiten de spits rijden gaan minder belasting betalen dan mensen die veel autokilometers maken. Een uitzondering voor deze kilometerbeprijzing geldt voor mensen die in dunbevolkte gebieden wonen. Daar wordt fors geïnvesteerd in beter openbaar vervoer zodat mensen minder afhankelijk worden van de auto. De nieuwe beprijzing gaat gepaard met strikte privacywaarborgen. Er komt een investeringsfonds voor het ontwikkelen van duurzame mobiliteit van personen en goederen op

grote schaal. Innovatie en het uitrollen van een gemeenschappelijke infrastructuur wordt betaald uit onder meer de opbrengsten van de kilometerbeprijzing voor de auto.

- We investeren in veilige fietspaden en in (nieuwe) fiets-snelwegen. Bestaande fietspaden worden goed onderhouden. Verkeerslichten worden zo afgesteld dat fietsers en het openbaar vervoer eerder groen licht krijgen en voorrang bij regen.
- Vanuit elke woonkern zijn de onderwijs- en zorginstellingen en de overheidsdiensten met het openbaar vervoer goed bereikbaar, ook voor mensen met een lichamelijke beperking. Het openbaar vervoer wordt betrouwbaar, betaalbaar en toegankelijk, ook op het platteland.
- Treinstations worden beter toegankelijk gemaakt voor ouderen, mensen met een beperking en fietsers, met voldoende en veilige fietsenstallingen. Het OV-fiets-systeem wordt ingevoerd op alle treinstations en alle belangrijke OV-knooppunten.
- Reizen met de trein moet comfortabel zijn en aansluiten bij de behoeften van de (zakelijke) reiziger. Het aantal treinen wordt uitgebreid. Op alle knooppunten komen vergader- en werkfaciliteiten. In elk treinstel zijn wc's, stopcontacten en internet.
- Duurzaam personen- en goederenvervoer over water wordt gestimuleerd, inclusief veerverbindingen.
- Nederland zet in op betrouwbare, betaalbare, emissie-arme en snelle openbaarvervoersverbindingen in Europa, met directe verbindingen tussen belangrijke steden. Het vliegverkeer binnen Europa wordt daarmee teruggedrongen.
- De maximumsnelheid op autosnelwegen wordt teruggebracht naar 120 km per uur en op ringwegen maximaal 80 km per uur.
- Gemeenten en provincies die een milieuzone instellen kunnen op actieve ondersteuning rekenen. In het centrum geldt een maximumsnelheid van 30 km per uur. In natuurgebieden gelden nachtelijke snelheidsbeperkingen in het belang van de veiligheid van mens en dier.
- De overheid ondersteunt de ontwikkeling van waterstofaangedreven tractoren voor de landbouw.
- Nederland investeert niet in de uitbreiding van luchthavens. Schiphol, Luchthaven Lelystad, Groningen Airport, Eelde en Maastricht Aachen Airport worden niet verder uitgebreid. Vliegveld Twente wordt niet aangelegd.
- Belastingvoordelen voor het vliegverkeer, zoals vrijstellingen van btw en accijnzen, worden afgeschaft. De werkelijke kosten van reizen moeten in de prijs worden doorberekend: de vervuiler betaalt. Op vluchten naar en vanuit Europa wordt een CO₂-belasting geheven.

Ruimte voor ruimte.

Open ruimte in Nederland is schaars. De ruimte die er is moeten we koesteren. Het belang van een groene, schone leefomgeving voor mens en dier staat in alle ruimtelijke plannen voorop.

- Ons drinkwater en het milieu moeten we beschermen: ook daarom wordt de opslag van kernafval en CO₂ onder de grond niet toegestaan.
- Wanneer de kwaliteit van de leefomgeving in het geding komt, worden vergunningaanvragen voor bouwplannen afgewezen.
- Er komt een omgevingswet waarin de bescherming van onze volksgezondheid, het milieu en het landschap voorop staat.
- Controles en handhaving bij fabrieken en bedrijven die een risico vormen voor volksgezondheid en leefomgeving worden geïntensiveerd en niet langer tevoren aangekondigd. Overtredingen worden direct beboet.
- Binnenstedelijk bouwen wordt de norm. Bedrijven-terreinen verloederen door veel leegstaande panden. Deze panden worden herontwikkeld en gerenoveerd; nieuwbouw van kantoren en bedrijfshallen en aanleg van nieuwe terreinen worden tegengegaan. Lege kantoorpanden een andere functie te geven, zoals wonen, wordt makkelijker. Bij leegstand van kantoor- en winkelpanden geldt niet langer een verlaagde OZB-belasting.
- Braakliggende terreinen worden actief ter beschikking gesteld voor stadslandbouw, natuurontwikkeling en collectief beheerde parken en natuurspeelplaatsen. Terreinen die nog niet worden benut, worden ingericht als bijen- en vlinderveldjes. Omwonenden worden actief betrokken.

Internationaal

Hulpbronnen eerlijk delen.

- De overheid gaat strenger controleren of bedrijven (multinationals) zich aan nationale en internationale standaarden houden met een speciaal daarvoor aangestelde toezichthouder.
- Er worden harde duurzaamheidseisen gesteld aan de import en winning van al onze grondstoffen. Deze gelden niet alleen voor de importeurs van de grondstoffen maar ook voor alle vervaardigde producten en half-fabricaten.
- Grote bedrijven geven verplicht inzicht in de herkomst van de materialen die zij gebruiken en de omstandigheden in de productieketen. Ze publiceren jaarlijks een winst- en verliesrekening voor mens, dier, omgeving en klimaat.
- Nederland stopt met het exporteren van afvalproducten en giftige stoffen naar ontwikkelingslanden om

deze daar goedkoop te laten verwerken.

- Exportkredieten van de overheid worden zeer streng beoordeeld op de gevolgen van het project voor mens, dier en milieu.

Internationaal milieubeleid.

- De Partij voor de Dieren wil in toekomstige klimaat-, milieu- en natuurverdragen concrete tussendoelen opnemen, waarover landen verantwoording afleggen. Internationale verdragen en afspraken over milieu, klimaat, biodiversiteit, mensenrechten en maatschappelijk verantwoord ondernemen worden zo snel mogelijk omgezet in bindende regels, zowel op het niveau van de EU als op dat van de lidstaten.
- Nederland maakt zich sterk voor de oprichting van een Internationaal Milieugerechtshof dat milieuconflicten kan beslechten en overtredingen bestraft.
- Het internationaal Strafhof krijgt de mogelijkheid om bedrijven of landen die zich schuldig maken aan ecocide te vervolgen. Ecocide is grootschalige beschadiging, vernietiging of verlies van ecosystemen in een bepaald gebied. Deze nieuwe taak zou ook kunnen worden ondergebracht bij het op te richten Internationale Milieugerechtshof.
- We zorgen voor een goed werkende klachtenregistratie en -afhandeling van milieudelicten en bieden slachtoffers hulp om hun recht te halen.

6. Wonen, zorg, onderwijs, wetenschap en cultuur

Een samenleving waarin iedereen zich thuis kan voelen

De Partij voor de dieren wil een betrokken overheid die burgers toegang verschaft tot het recht op wonen, zorg, onderwijs, wetenschap en cultuur. Zoals de wet de uitdrukking kent 'als een goed huisvader', zo zou ook 'Vadertje Staat' zich moeten gedragen. Niet betuttelend, maar dienstbaar aan een samenleving waarin iedereen zich thuis kan voelen.

Wonen zonder zorgen.

Een betaalbaar, duurzaam huis in een prettige woonomgeving draagt bij aan het welzijn van mensen. Wonen moet betaalbaar zijn voor iedereen en geen onevenredig beslag leggen op het inkomen.

- Banken werken verplicht mee aan een verruimde mogelijkheid tot het boetevrij aflossen van bestaande hypotheke.
- Woningcorporaties worden kleiner en houden zich niet langer met commerciële nevenactiviteiten bezig. Bewoners krijgen via versterkte inspraak meer invloed.
- Meergeneratiewonen wordt aangemoedigd met ruimhartig beleid rond het bouwen van aanleunwoningen voor jongeren of ouderen op eigen erf. Deze woningen hoeven niet meer verwijderd te worden zolang ze ingezet worden voor het huisvesten van jongeren of senioren.
- De overheid voert stimulerend beleid om 'tiny-houses' (verplaatsbare kleine huizen) mogelijk te maken. Wie bestaande woningen wil vervangen door kleinere of op eigen erf een tiny-house wil bouwen als meergeneratiewoning wordt niet belemmerd indien het totale bebouwde oppervlak niet toeneemt.
- Woningbouwcorporaties en projectontwikkelaars ontwikkelen woningen waar wonen en zorg met elkaar gecombineerd worden.
- Huurders van (studenten)kamers krijgen recht op huurtoeslag als de huur voldoet aan het puntensysteem.
- Waar een tekort aan studentenwoningen is, worden snel duurzame woningen gerealiseerd, bij voorkeur in leegstaande (kantoor)gebouwen.
- Om de stijging van de huren in de grote steden niet verder op te drijven, wordt een anti-speculatiebeding ingevoerd.
- De verhuurdersheffing wordt afgeschaft.

- De huurprijs wordt gekoppeld aan de kwaliteit van de woning. Dat is eerlijker en zorgt voor meer evenwicht op de huurwoningenmarkt.
- Liberalisatie van sociale huurwoningen in gebieden met een tekort aan woningen wordt niet toegestaan.
- De overheid gaat strenger optreden tegen malafide verhuur van woningruimte en huisjesmelkers.

Bescherming omwonenden tegen gevaarlijke industrie.

- Chemische industrie kan een groot risico vormen voor mensen, dieren, de natuur en het milieu. De opslag, verwerking en uitstoot van stoffen door de chemische industrie wordt intensiever gecontroleerd door de overheid. Het te controleren bedrijf betaalt die extra controles.
- De kernreactors in Borssele en in Petten worden gesloten.
- Nederland sluit zich aan bij de oproep van Duitsland en Luxemburg om de Belgische kerncentrales in Doel en Tihange te sluiten. Zolang deze kerncentrales niet gesloten zijn, is Nederland voorbereid op een mogelijke kernramp in België.
- Om aardbevingen en schade te voorkomen wordt de gaswinning in Groningen teruggebracht tot het als veilig beschouwde niveau van 12 miljard kuub per jaar en uiteindelijk tot 0.
- Bewoners in gebieden waar mijnbouwactiviteiten plaatsvinden of in het recente verleden plaats vonden, hoeven niet meer aan te tonen dat schade is veroorzaakt door aardbevingen of bodembewegingen. Het bedrijf zal moeten bewijzen dat dat niet het geval is of anders de schade vergoeden.
- De schade veroorzaakt door mijnbouwactiviteiten in de steen- en bruinkoolmijnen van Limburg wordt vergoed door het Rijk.

- Er komt grootschalig en landelijk onderzoek naar veiligheidsrisico's voor omwonenden bij vee-industrie-bedrijven en mestvergifters. Omwonenden worden tenminste elk kwartaal geïnformeerd over wijzigingen in veiligheids- en gezondheidsrisico's.
- De regering biedt excuses aan voor de wijze waarop de Q-koortsepidemie na 2007 is aangepakt, erkent haar verantwoordelijkheid voor het nalaten van adequate voorzorgsmaatregelen en vergoedt ruimhartig alle schade aan de slachtoffers.
- De kosten van de bestrijding van toekomstige uitbraken van dierziekten worden volledig verhaald op de bedrijven waar de uitbraken plaatsvinden, conform het beginsel 'de veroorzaker betaalt'.

Een aangenaam en veilig oud en nieuw.

Ieder jaar lopen honderden mensen ernstig letsel op rond oud en nieuw, waaronder een groot aantal kinderen. De helft van de slachtoffers is omstander en steekt zelf geen vuurwerk af.

- Er komt een verbod op consumentenvuurwerk. Professionele vuurwerkshows worden georganiseerd op locaties waar mensen, dieren, natuur en milieu daarvan geen (gezondheids)schade ondervinden.

Opvang daklozen en crisisopvang bij huiselijk geweld.

- Het moet voor slachtoffers van huiselijk geweld veel makkelijker worden om te vluchten naar een crisisopvang. Ook moet het eenvoudiger worden om huisdieren mee te nemen of tijdelijk te laten opvangen.
- Bij de opsporingsdiensten komt meer aandacht voor het herkennen van signalen van dierenmishandeling in relatie tot huiselijk geweld.
- Er wordt voldoende en tijdige schuldhulpverlening geboden om huisuitzetting en uithuisplaatsing te voorkomen.
- De overheid gaat voedselbanken veel meer ondersteunen. Vrijwilligerswerk bij voedselbanken door uitkeringsgerechtigden moet door de overheid gestimuleerd worden.

Vluchtelingen menswaardig opvangen.

Er komt voldoende kleinschalige opvang van vluchtelingen. Bewoners van de opvanggemeente worden vooraf en tijdens de opvang goed geïnformeerd en betrokken. Huisvesting van vluchtelingen vindt plaats op zodanige wijze dat het aantal vluchtelingen op geen enkel moment meer mag zijn dan een kwart van het aantal inwoners van een stad of dorp voorafgaand aan de opvang. Dit om de sociale cohesie niet te ontwrichten.

- Nederland stuurt geen mensen terug naar hun land van herkomst als zij daar worden vervolgd vanwege hun geaardheid of religie.

- Vluchtelingen die in Nederland asiel aanvragen krijgen binnen maximaal twee jaar uitsluitel over hun verblijfsrecht. Kinderen die hier zijn opgegroeid en geworteld krijgen een verblijfsvergunning. Over verblijfsvergunningen voor minderjarige asielzoekers zonder familie wordt een snelle, individuele afweging gemaakt.
- Vluchtelingen hebben recht op onderwijs, taalcursussen, zorg, (vrijwilligers)werk en adequate huisvesting.
- Wie buiten zijn schuld Nederland niet kan verlaten wordt niet op straat gezet, maar heeft recht op opvang, voedsel en zorg. Gemeenten krijgen daarvoor hulp van het Rijk.
- De oorzaken van de vluchtelingencrisis worden aangepakt, zoals onderdrukking en armoede, klimaatverandering, water- en voedseltekorten, geopolitieke conflicten en agressieve handelspolitiek van het westen.

Zorg: voorkomen is beter dan genezen.

Preventie is de basis van een goede gezondheidszorg. Gezonder leven, eten en bewegen spelen een belangrijke rol bij het voorkómen van ziekte en ongemak. Preventieve gezondheidszorg drukt de zorgkosten. Een groene leefomgeving maakt mensen, en met name kinderen, gezonder en gelukkiger. Inzetten op preventie in de gezondheidszorg, zowel beleidsmatig als in de dagelijkse praktijk van huisartsen en ziekenhuizen, levert alleen maar voordeel op.

- De overheid stimuleert een gezonde leefwijze en zet zich in voor een gezonde leefomgeving.
- Overmedicalisering wordt voorkómen. Eerstelijnszorg is cruciaal om zicht te houden op wat veelvoorkomende verschijnselen zijn en wat specialistische zorg nodig heeft. Thuisbevallingen moeten overal in Nederland mogelijk blijven.
- De overheid start een campagne om langdurige borstvoeding te stimuleren. Hulp en begeleiding van lactatiekundigen hoort in het basispakket, waarbij het kind de zorgvrager is. Het recht om tijdens het werk te kunnen kolven of borstvoeding te geven wordt verlengd van negen naar twaalf maanden. Ziekenhuizen hebben aantoonbaar kennis over borstvoeding.
- Vergoeding voor preventie - zoals de diëtist en hulp bij stoppen met roken - blijven in het basispakket.
- De fabrieksproductie van ongezond voedsel wordt aangepakt: er komen wettelijke normen voor de maximale gehalten zout, suiker en vet in bewerkte voeding.
- Burgers moeten eerlijke voorlichting krijgen over een gezond leefpatroon.
- Op alle publieke zenders geldt een reclameverbod voor alcoholische dranken.
- Kindermarketing voor ongezonde producten wordt verboden: geen reclame voor snoep en fastfood die gericht is op kinderen onder 12 jaar.

- Er komt een hoger btw-tarief voor ongezond voedsel, en een nultarief op (biologische) groente en fruit.
- Schoolkantines worden gezond: geen fastfood, snoepautomaten of energiedrankjes, maar smakelijke producten die jongeren helpen gezond te blijven.
- Er komt schoolfruit op alle Nederlandse basisscholen, met voorrang voor fruit uit de regionale biologische landbouw. Ook komt er meer voorlichting over nut en noodzaak van meer plantaardig voedsel.
- Jongeren hebben ruimte nodig in hun eigen omgeving. Er komen meer voorzieningen in de buurt, zoals trapveldjes, speelgelegenheden en jongerencentra.
- In ziekenhuizen en verpleeghuizen wordt gezonde, smakelijke en biologische voeding geserveerd.
- De consument moet weten dat vlees ziekmakend kan zijn door de aanwezigheid van multiresistente bacteriën en salmonella. Etiketten dienen hiervoor te waarschuwen.
- Er komt een einde aan het gestrooi met antibiotica in de vee-industrie om resistente bacteriën te voorkómen.
- Landbouwgif vormt een ernstige bedreiging voor de volksgezondheid. De overheid en de landbouw plaatsen waarschuwingsborden op percelen waar chemische bestrijdingsmiddelen zijn of worden toegepast.

Zorg voor iedereen.

De kosten in de zorg kunnen omlaag door de bureaucratie aan te pakken. Door een eind te maken aan de macht en winsten van zorgverzekeraars, door te stoppen met absurde beloningen aan de top en door de professionals van de werkvloer weer aan het roer te zetten.

- Geen marktwerking in de zorg. Er komt een Nationaal Zorgfonds, dat zorg toegankelijk maakt voor iedereen.
- Het eigen risico wordt afgeschaft.
- Geen eigen bijdrage voor jeugdzorg.
- Minder managers en administratieve lasten voor zorgverleners, meer handen aan het bed.
- Er komt een taskforce om verspilling in de zorg te bestrijden. Om veel te dure medicijnprijzen te voorkómen, wordt de opbouw van medicijnprijzen openbaar en waar mogelijk worden goedkopere, merkloze medicijnen gebruikt.
- Er wordt geïnvesteerd in zorgverleners: ruimte voor (bij)scholing en goede arbeidsvoorwaarden zijn vanzelfsprekend.
- De overheid garandeert een divers aanbod van zorgcentra. Identiteitsgebonden zorgcentra met een landelijke functie worden ondersteund, evenals regionale, kleinschalige ziekenhuizen.
- (Ouderen)zorginstellingen houden rekening met lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgender en interseksuele (LHBTI) diversiteit. LHBTI-vriendelijke zorg is onderdeel van de kwaliteitseisen voor zorgin-

stellingen.

- Thuis- en ouderenzorg en zorg voor mensen met een handicap wordt bij voorkeur kleinschalig en regionaal aangeboden. Verschillen tussen gemeenten in het aanbod en de kwaliteit van zorg zijn onaanvaardbaar.
- Meergeneratiewoningen worden fiscaal gestimuleerd.
- Mantelzorgers hebben recht op financiële compensatie en aanvullende maatregelen die het mogelijk maken om zorg en arbeid te kunnen combineren.
- De inzet van domotica en e-health thuis wordt door de overheid gestimuleerd. Voor domotica, zoals het internet der dingen, gelden strenge veiligheidseisen. Onveilige situaties zoals DDoS-aanvallen vanuit domotica worden zo voorkómen.
- De vrije keuze voor alternatieve geneeswijzen moet gewaarborgd zijn, de btw-verhoging wordt teruggedraaid. Er worden nadere eisen gesteld aan de zorgverlener ten aanzien van informatieverschaffing over genoten opleiding en behandelwijzen.
- Er wordt geïnvesteerd in een goede meerjarige donorcampagne met aandacht voor zowel ontvanger als donor, en in een betere organisatie rond het inventariseren van de keuze van mensen.
- De Partij voor de Dieren vindt het een inbreuk op het zelfbeschikkingsrecht als de overheid mensen automatisch als donor registreert, als zij om welke reden dan ook nog niet kenbaar gemaakt hebben of ze dat wel of niet willen.
- Huisartsen worden nauwer betrokken bij voorlichting over het doneren van organen, bloed, plasma en stamcellen en er wordt geïnvesteerd in een betere organisatie rond orgaandonatie.
- De Partij voor de Dieren onderschrijft het principe dat mensen beschikken over hun eigen leven, ook als het gaat om een stervenswens. De samenleving heeft echter ook de verantwoordelijkheid om te voorkómen dat mensen zichzelf als last voor anderen gaan beschouwen of zich niet meer welkom voelen in de samenleving. Zo dient er meer aandacht te komen voor herwaardering van ouderdom en het voorkómen van eenzaamheid onder ouderen. Er komt een breed maatschappelijk debat over hulp bij zelfdoding, zoals stervenshulp aan mensen ouder dan zeventig die hun leven als voltooid beschouwen.

Goed, toegankelijk en duurzaam onderwijs voor iedereen.

Goed en toegankelijk onderwijs vormt het fundament van een vrije, democratische samenleving. Een samenleving bloeit alleen als iedereen, ongeacht zijn afkomst, de kans krijgt zich te ontwikkelen en de opleiding te volgen die past bij zijn vermogens. Toegankelijkheid van het onderwijs is een kernwaarde die te allen tijde onze verdediging

verdient – en sinds de afschaffing van de basisbeurs zelfs weer moet worden bevochten.

- De onderwerpen duurzaamheid, voedsel, natuur- en milieueducatie en dierenwelzijn zijn de pijlers van de omslag naar een duurzame samenleving die nog deze generatie moet plaatsvinden. Deze kennisgebieden worden een vast onderdeel van het lespakket op basisschool en in het voortgezet onderwijs. In de opleiding van leraren wordt hier adequaat aandacht aan besteed.
- In het onderwijs komen 100% biologische schoolkantines en overblijfmaaltijden. De norm wordt dat vlees en andere dierlijke producten de uitzondering vormen en niet standaard op het menu staan.
- De onderwijsinspectie treedt op tegen scholen die geen voorlichting geven over LHBTI-diversiteit. LHBTI staat voor lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgenders en interseksuele mensen. De voorlichting wordt bovendien ook verplicht op het mbo. Vaardigheden om LHBTI-acceptatie te bevorderen worden onderdeel van docentenopleidingen. Initiatieven die het onderwijs LHBTI-vriendelijker maken worden gesteund.
- Basisscholen en middelbare scholen bieden lessen in mediawijsheid aan waarin scholieren leren om te gaan met internet en andere media.
- Er wordt geïnvesteerd in voldoende uren schoolzwemmen en sportlessen voor alle leerlingen in basis- en voortgezet onderwijs.
- Scholen worden ondersteund bij het inrichten van een schooltuin, zodat kinderen de kans krijgen om zelf voedsel te telen.

Investeer in leerlingen en leraren.

Scholen moeten niet worden afgerekend op cijfers, maar op de daadwerkelijke ontwikkeling van de leerling. De rekentoets wordt afgeschaft en doorstromen naar een volgende opleiding wordt makkelijker gemaakt in plaats van moeilijker. Onderwijs moet niet alleen gericht zijn op het ontwikkelen van cognitieve vermogens maar op de ontplooiing van alle menselijke vermogens, inclusief sociale, emotionele, motorische en creatieve vermogens.

- Leraren, leerlingen en ouders krijgen veel meer autonomie bij het bepalen van prioriteiten. Geen onderwijs dat gebaseerd is op standaardisatie, controle, concurrentie en zakelijke managementmodellen.
- De urennormen vervallen, scholen kunnen zelf de hoeveelheid uren afstemmen op de exameneisen.
- Onderwijs wordt toegesneden op de menselijke maat. Daarbij gedijen zowel leerlingen als leraren. Fusies tot schoolfabrieken zijn niet meer aan de orde. Het aantal leerlingen per klas wordt verkleind. We werken toe naar het Finse model, waarbij alle docenten universitair geschoold zijn. Er wordt geïnvesteerd in opleiding en

bijscholing van docenten. Leraren krijgen het salaris dat past bij de belangrijke taak die ze vervullen.

- Duizenden kinderen zitten thuis en raken in een isolement doordat is bezuinigd op passend onderwijs. We moeten veel meer investeren in aangepaste lesprogramma's, zodat geen kind tussen wal en het schip valt. Ook programma's en speciaal onderwijs voor hoogbegaafde kinderen worden ondersteund.
- Basisscholen krijgen de vrijheid af te zien van de eindtoets als zij op een andere manier kunnen aantonen dat aan de eisen is voldaan.
- Het wordt eenvoudiger voor scholen om zelfstandig te opereren, buiten het groter verband van een scholengemeenschap.
- Kinderopvang tot 4 jaar wordt onderdeel van het door de staat aangeboden basisonderwijs.

Voor iedereen toegankelijk hoger onderwijs.

Het leenstelsel wordt afgeschaft en de basisbeurs keert terug. De OV-kaart voor studenten wordt niet omgezet in een lening en blijft geldig zolang de student studiefinanciering geniet.

- Het collegegeld wordt flink verlaagd.
- Collegegeld is voor alle studenten hetzelfde, ongeacht het aantal eerder gevolgde studies of behaalde diploma's. De onderwijsinstelling toont aan hoe het collegegeld is opgebouwd.
- Flexstuderen maakt het voor studenten gemakkelijker hun studie een jaar te combineren met een bestuursfunctie of medezeggenschap, zonder dat jaar het volledige bedrag aan collegegeld kwijt te zijn.
- Universiteiten en hogescholen worden verder gedemocratiseerd: studenten en docenten krijgen in de medezeggenschapsraden meer invloed. Bestuurders worden gekozen, in plaats van benoemd door de minister.
- De instroom van mbo-studenten naar hoger onderwijs wordt verbeterd door nauwere samenwerking tussen hbo en mbo.

Onderwijs dierproefvrij.

Het gebruik van dieren in het middelbaar en hoger onderwijs, in snijpractica, bij demonstraties en bij proeven moet worden beëindigd. Zolang dit nog niet gerealiseerd is, waarborgt de overheid het recht van studenten om gebruik van dieren voor onderwijsdoeleinden te weigeren, ook in het middelbaar onderwijs.

- Er komt een campagne om leerlingen en onderwijsinstellingen op de hoogte te brengen van de rechten van dierproefweigeraars en de beschikbare alternatieven.
- Studenten in (bio)medische opleidingen worden standaard onderwezen in én met gebruik van alternatieven voor dierproeven.

Wetenschap is onafhankelijk en vrij.

- Alle universiteiten, inclusief Wageningen University & Research, vallen voortaan uitsluitend onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Om kwaliteit en onafhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek te vergroten, wordt een groter deel hiervan gefinancierd via vaste (meerjarige) financiering. Het overheidsbudget voor eerste- en tweedegeldstroomonderzoek wordt hiertoe structureel verhoogd.
- De overheid investeert extra geld in fundamenteel onderzoek.
- Wetenschappelijke artikelen en rapporten die (deels) met publiek geld zijn gefinancierd, zijn gratis en zonder belemmeringen in te zien.
- Er komen strengere onafhankelijkheidseisen bij het instellen van bijzondere leerstoelen die gefinancierd worden door bedrijfsleven of maatschappelijke organisaties en stichtingen.
- Er komt een openbaar register van nevenactiviteiten van alle onderzoekers binnen en buiten universiteiten en hogescholen.

Kunst, cultuur en erfgoed is voor iedereen toegankelijk.

Creativiteit en vrijheid zijn kernwaarden voor een open samenleving. Kunst en cultuur vormen een onmisbare basis voor een leven in vrijheid, waarin nieuwe wegen kunnen worden verkend en mensen zich ten volle kunnen ontplooiën. Kunst en cultuur zetten aan tot reflectie, maken emoties los, ontroeren of ontregelen. Kunst stimuleert mensen buiten gebaande paden te denken. Het is de aanzet tot de transformatie, verandering en innovatie die de samenleving hard nodig heeft. De harde bezuinigingen van de afgelopen jaren hebben de gezondheid en de toegankelijkheid van kunst, cultuur en erfgoed danig in gevaar gebracht. De Partij voor de Dieren kiest voor herstel van het hart van een vrije samenleving: een bloeiende kunst- en cultuursector.

- Het budget voor kunst, cultuur en erfgoed wordt structureel verhoogd.
- Kunst en cultuur horen voor elke Nederlander toegankelijk te zijn: de overheid faciliteert kunst- en cultuur-aanbod in heel Nederland, niet alleen in de Randstad.
- We investeren in behoud en heropening van openbare bibliotheken. Digitaliseren van archieven van culturele en historische organisaties wordt gestimuleerd.
- Musea zijn minstens één dag in de week gratis toegankelijk.
- Popmuziek krijgt een volwaardige plek in het cultuurbeleid. Dat betekent onder meer een goed podiumbeleid, ruimte voor popmuziek binnen het Fonds Podiumkunsten, aandacht voor de inkomstenpositie van muzikanten en, in samenwerking met het ministe-

rie van Economische Zaken, efficiënte ondersteuning van de exportkracht van de Nederlandse muzieksector.

- Doorverkoop van concertkaartjes tegen woekerprijzen wordt aangepakt.
- Het auteursrecht en het auteurscontractenrecht worden gemoderniseerd om de positie van de makers te versterken en de informatievrijheid te vergroten. Nieuwe betaalmodellen voor films en muziek worden onderzocht. Platforms die geld verdienen aan het aanbod van films en muziek zonder iets af te dragen aan de makers, gaan een redelijk deel van hun winst uitkeren aan de rechthebbende auteurs.
- De Rijksoverheid bevordert herbestemming van monumenten en stimuleert gemeenten om cultuurhistorische en archeologische waardekaarten op te stellen. Historisch waardevolle panden worden niet gesloopt.
- De overheid bevordert herstel van cultuurlandschappen, onder meer door renovatie of aanleg van akkerlanden en houtwallen.
- Cultuur- en muziekeducatie hebben een vaste plek in het lesprogramma van het basis-, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Scholen worden een plek waar verbinding ontstaat tussen wijk, ouders, culturele instellingen, bibliotheken, kunstcentra, musea, verenigingen en podia.
- De Rijksoverheid stimuleert gemeenten om cultuurparticipatie een vast onderdeel te maken van hun welzijnsbeleid. Op lokaal niveau zijn er goed gespreide, toegankelijke, betaalbare en gevarieerde voorzieningen.

7. Veiligheid, privacy, burgerrechten en integer bestuur

Een overheid die luistert naar de wensen van de burger (zonder die burger af te luisteren).

Bij het bieden van veiligheid is er een groot verschil tussen een grote broer die over je waakt en een big brother die je bespiedt. De Partij voor de Dieren staat voor een samenleving waarin burgers zich vrij kunnen voelen en waarin rechten op privacy en zelfontplooiing worden gerespecteerd. Een integere overheid betreft haar burgers en biedt ze perspectief.

De politie staat dicht bij de burger.

De vorming van de Nationale Politie is uitgedraaid op een mislukking. Het sluiten van politiebureaus en de bureaucratie heeft het contact tussen burger en politie moeizaam gemaakt. Ook de afstand tussen leiding en agenten is gegroeid door de vele managementlagen. De verantwoordelijkheid voor de politie moet weer onder het ministerie van Binnenlandse Zaken gaan vallen.

- Geen sluiting maar heropening van politiebureaus en investeren in wijkagenten.
- Er komen meer (wijk)agenten op straat. Zij spelen een belangrijke rol in het waarborgen van de veiligheid.
- Er komen voldoende dierenpolitieagenten, die nauw samenwerken met de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit.
- Inzet van cameratoezicht mag alleen tijdelijk, in een door de rechter aangewezen risicogebied.
- Etnisch profileren wordt tegengegaan door onder meer een registratiesysteem waarin vermeld wordt waarom iemand staande is gehouden.

Toegankelijke en effectieve rechtspraak.

De Partij voor de Dieren vindt dat mensen altijd in staat moeten zijn om de rechter om een oordeel te vragen. Hoge kosten en versnelde procedures mogen geen belemmering vormen voor de toegang tot het recht.

- De toegang tot het recht wordt vergroot via betere rechtshulp voor mensen met een beperkt inkomen.
- De inspraak- en beroepsmogelijkheden worden niet ingeperkt.
- Een constitutioneel hof stelt rechters in staat om

wetten te toetsen aan de Grondwet.

- Er komen speciaal opgeleide groene officieren van justitie ten behoeve van milieu- en dierenwelzijnszaken.
- Er komt een internationaal strafhof voor milieu- en dierenwelzijnszaken. Ecocide (grootschalige beschadiging of vernietiging van ecosystemen) wordt een wettelijk erkend strafbaar feit.
- Er komt effectievere controle en handhaving op schendingen van mensenrechten, het geven of aanvaarden van steekpenningen, witwassen en andere vormen van fraude.
- Maatschappelijke organisaties die een rechtszaak tegen de overheid beginnen omdat die de eigen wetten overtreedt en door de rechter in het gelijk gesteld worden, krijgen van de overheid een ruimhartige vergoeding voor de juridische ondersteuning. Nu is het vaak slechts een symbolische vergoeding.

Privacy is veiligheid.

De Partij voor de Dieren staat voor de vrije persoonlijke levenssfeer van burgers. Wanneer we onze privacy opgeven, geven we een belangrijk deel van onze veiligheid op. Privacy biedt ons veiligheid en beschermt ons tegen de staat. Inperking van de rechten van burgers mag alleen in uiterste gevallen.

- Al het Nederlandse en Europese beleid op het gebied van aftappen, verzamelen en opslaan van gegevens van burgers wordt scherp herzien in het belang van de privacy. Het verzamelen en opslaan van gegevens van burgers en bedrijven door Amerikaanse en andere

buitenlandse inlichtingendiensten is onacceptabel. Nederland treft maatregelen om deze privacy-schendingen zo spoedig mogelijk te stoppen en nieuwe afsluiterpraktijken te voorkomen.

- Zo komt er een einde aan de bewaarplicht voor telefoon- en internetgegevens en het doorgeven van passagiersgegevens aan de Verenigde Staten. De VS krijgen niet langer inzage in Europese banktransacties.
- We stoppen met de verplichte opname van vingerafdrukken in reisdocumenten en het opslaan daarvan in een database.
- Nederland krijgt een instantie die feitelijk en gedetailleerd rapporteert over specifieke incidenten op het gebied van inbreuken op de veiligheid van onze digitale infrastructuur.
- Cybersecurity bereik je niet met het schenden van grondrechten. Opsporingsinstanties mogen niet rondsnuffelen in computers zonder dat daar een zwaarwichtige, door de rechter getoetste reden voor is. Er komen strengere normen voor het aftappen van telefoons.
- Nederland gaat persoonsgegevens op het hoogste niveau beschermen. De overheid gaat structureel investeren in softwareprojecten om de digitale infrastructuur beter te beveiligen. Het College Bescherming Persoonsgegevens krijgt de bevoegdheden die nodig zijn om zijn taak goed uit te voeren, vergelijkbaar met de bevoegdheden van de Autoriteit Consument en Markt.
- Alleen wanneer sprake is van een concrete verdenking die door de rechter wordt getoetst, mogen politie, justitie en inlichtingendiensten gegevens over burgers opvragen bij bedrijven. Burgers krijgen meer zicht op de gegevens die over hen zijn opgeslagen en betere mogelijkheden zich uit datasystemen te laten verwijderen. Bedrijven melden hoe vaak ze gegevens ten behoeve van justitie openbaar hebben moeten maken.
- Burgers hebben recht op een vrij internet zonder filters, blokkades of doorgifte van gegevens door providers.
- Onlinediensten zijn toegankelijk zonder dat je getrackt wordt. Ook is geen enkele vorm van het verzwakken van de mogelijkheden tot versleuteling van informatie acceptabel.
- Internetaanbieders worden niet gebruikt als verlengstuk van de opsporingsdiensten. De bewaarplicht van gegevens van burgers wordt afgeschaft. Het communicatiegeheim wordt beschermd en gerespecteerd.
- De overheid mag bedrijven niet meer zomaar vragen om 'vrijwillig' gegevens te verstrekken of handelingen te verrichten. Ze mag dat alleen doen als dat geregeld is in een wet en dan alleen met alle wettelijke waarborgen rondom privacy die daarbij horen.
- Bedrijven worden verplicht om burgers in te lichten als

hun gegevens zijn gelekt. Hackers die beveiligingslekken blootleggen krijgen bescherming.

- Nieuwe beleids- en wetsvoorstellen worden getoetst op de gevolgen voor de privacy. Wanneer deze de bescherming van de persoonlijke levenssfeer aantasten, worden ze aangepast of gaan van tafel.
- Systemen die de privacy niet kunnen waarborgen worden afgeschaft, zoals de landelijke elektronische dossiers voor patiënten, leerlingen en prostituees.
- De identificatieplicht wordt afgeschaft.

Recht op informatie en demonstratie.

Burgers hebben recht op informatie van overheidsdiensten en bedrijven die publiek geld besteden. De Partij voor de Dieren wil dat het recht op demonstratie een laagdrempelig middel is om invulling te geven aan de vrijheid van meningsuiting. We zijn tegen verdere uitbreiding van de verschillende orde-, handhavings- en veiligheidsbevoegdheden zonder tussenkomst van de rechter.

- De Wet openbaarheid bestuur (Wob) wordt aangescherpt zodat informatie sneller toegankelijk wordt. Het aantal uitzonderingsgronden om informatie te weigeren wordt ingeperkt.
- Gegevens van onderzoeken die met publiek geld zijn gefinancierd worden voor iedereen toegankelijk.
- Er geldt geen aanmeldingsplicht meer voor kleine demonstraties.
- Voor demonstraties naar aanleiding van actuele gebeurtenissen wordt de aanmeldtermijn verkort.
- Onafhankelijke onderzoeksjournalistiek is noodzakelijk voor de controle op de macht. Oude én nieuwe media kunnen aanspraak maken op het Stimuleringsfonds voor de media. Geen verdere bezuiniging op de publieke omroep of de regionale omroepen.
- Internetcensuur mag niet en er komt geen filter waarbij delen van het internet afgesloten kunnen worden. De handelsovereenkomst ter bestrijding van namaak (ACTA) wordt niet geratificeerd.
- Nederland pleit in Europees verband voor een verbod op monopolies op de infrastructuur voor internettoegang.

Emancipatie.

In Nederland hebben alle burgers dezelfde rechten. Discriminatie is onacceptabel, op welke grond dan ook. Het is de taak van de overheid om overal waar sprake is van achterstelling van groepen - zoals mensen met een beperking, vrouwen, etnische minderheden en lesbiennes, homo- en biseksuelen, transgenders en mensen met een intersekse-conditie (d.w.z. met mannelijke én vrouwelijke geslachtskenmerken (LHBTI) - zorg te dragen voor volwaardige integratie en gelijkberechtiging.

- De overheid treedt met kracht op tegen alle uitingsvormen van discriminatie.
- Mannen en vrouwen krijgen een gelijke beloning voor gelijk werk; homoseksuele paren krijgen gelijke rechten als heteroseksuele paren.
- De overheid zorgt ervoor dat het ambtenarenapparaat een evenwichtige afspiegeling is van de samenstelling van de bevolking.
- De overheid bevordert de gelijke rechten van mensen met een beperking. Toegang tot publieke voorzieningen en openbare instellingen en vervoer behoren vanzelfsprekend te zijn, ook voor mensen met een beperking en mensen die afhankelijk zijn van een hulphond. Het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap wordt strikt nageleefd.
- Een verbod op LHBTI-discriminatie wordt, net als op discriminatie wegens godsdienst, ras etc., expliciet opgenomen in artikel 1 van de Grondwet.
- Transgenderdiscriminatie en discriminatie van mensen met een intersekse-conditie wordt verboden in de Algemene wet gelijke behandeling. In de wet wordt de term 'hetero- of homoseksuele gerichtheid' bovendien vervangen door 'seksuele gerichtheid'. Zo worden ook lesbische vrouwen, biseksuelen en aseksuele mensen wettelijk beschermd.
- De overheid voert een krachtig LHBTI-emancipatiebeleid en investeert in LHBTI-emancipatie in het onderwijs. LHBTI-leerlingen en -leraren zijn welkom op iedere school.
- De officiële geslachtsregistratie wordt afgeschaft.
- Vormen van meerouderschap, waarbij een kind wordt opgevoed door bijvoorbeeld een lesbisch koppel en een homoman, worden wettelijk erkend.
- Geweld met een discriminerende achtergrond wordt zwaarder bestraft. De politie registreert geweld tegen homo's, lesbiennes, biseksuelen, transgenders en mensen met een intersekse-conditie. De aanpak van anti-LHBTI-geweld blijft topprioriteit bij politie en justitie.

Meer democratie.

Een duurzame en solidaire samenleving kan niet zonder een kaderstellende overheid. De beginselen mededogen, duurzaamheid, persoonlijke vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid vormen daarbij het uitgangspunt.

- Het democratische gehalte van de besluitvorming in Nederland is dringend aan versterking toe. De kloof tussen burger en politiek is groot en het vertrouwen in de politiek is laag.
- Vormen van directe democratie zoals referenda krijgen een prominentere plaats.
- Het burgerinitiatief wordt met campagnes gestimuleerd en eenvoudiger gemaakt.

- Het raadgevend referendum krijgt een plaats bij belangrijke besluiten. Referenda over actuele onderwerpen zouden – naar Zwitsers voorbeeld – tegelijkertijd met verkiezingen kunnen plaatsvinden. De mogelijkheden daartoe worden onderzocht. Elektronische inzameling van handtekeningen voor inspraakprocedures, referenda en burgerinitiatieven wordt mogelijk op overheidswebsites.
- We voeren een correctief bindend referendum in bij verstreckende besluiten. Bijvoorbeeld bij het overdragen van bevoegdheden of macht aan internationale instellingen zoals de Europese Unie. Of wanneer de overheid handelsverdragen wil sluiten waarin private arbitragehoven zijn opgenomen.
- Buurtverenigingen krijgen een doorslaggevende stem bij besluiten over wat er gedaan moet worden met leegstaande gebouwen of gemeenschappelijke gebouwen in hun buurt.
- Burgemeesters worden gekozen via de gemeenteraad, de Commissaris van de Koning door de Provinciale Staten.
- De waterschapsbestuurders blijven direct gekozen in plaats van indirect via de gemeenteraden.
- Gemeentelijke herindeling kan alleen als de betreffende gemeenteraden daarmee akkoord zijn.

Integer en adequaat bestuur.

Het ministerie van Infrastructuur & Milieu wordt het ministerie van Duurzaamheid. Dit ministerie krijgt eenzelfde status als het ministerie van Financiën: het beleid van andere ministeries wordt voortaan getoetst op duurzaamheid. Dit ministerie van Duurzaamheid krijgt de verantwoordelijkheid voor Milieu, Klimaat, Energie, Ruimte en Natuur.

- Er komt een ministerie van Voedsel en Landbouw.
- Het ministerie van VWS wordt het ministerie van Volksgezondheid, Sport en Dierenwelzijn.
- Het ministerie van Veiligheid en Justitie wordt opgeheven. De Politie wordt weer ondergebracht bij het ministerie van Binnenlandse Zaken. Justitie wordt weer een zelfstandig ministerie.
- Op alle niveaus van bestuur en volksvertegenwoordiging komt een openbaar lobbyregister. Bestuursstukken zoals wetsvoorstellen en beleidsmaatregelen moet vermeld worden welke invloed lobbyisten op de voorstellen hebben gehad.
- Klokkeluiders zijn een belangrijke bron voor het opsporen van misstanden in bedrijven en (overheids) organisaties en worden daarom goed beschermd.
- Een Commissie voor Publieke Benoemingen gaat toezien op eerlijke, transparante en onpartijdige benoemingen. Partijpolitieke benoemingen worden actief bestreden. Publieke benoemingen worden niet langer

- uitgezonderd van het anti-discriminatiebeginsel.
- Taken en verantwoordelijkheden van de landelijke overheid kunnen alleen aan provincie of gemeente worden overgedragen onder scherpe voorwaarden. De taak moet zich ervoor lenen en de overheden die de nieuwe taak erbij krijgen moeten voldoende (financieel) zijn toegerust.
 - De Balkenende-norm gaat gelden voor alle publieke en semipublieke instellingen.
 - De vrijstelling voor de koning en zijn familie voor onder meer loon- en inkomstenbelasting komt te vervallen, evenals tegemoetkomingen in de sfeer van vermogens- en winstbelastingen of rendementsheffingen.
 - Het koninklijk jachtdepartement wordt opgeheven. De subsidies aan dit departement worden geschrapt.
 - Majesteitsschennis en de strafbaarheid van belediging van een buitenlands staatshoofd worden geschrapt uit de wet.

8. Europa, ontwikkelings-samenwerking, vluchtelingen en defensie

Een verdedigbaar wereldbeeld, planeetbreed!

De aarde biedt genoeg voor ieders behoefte, maar niet voor ieders hebzucht. Ons handelen mag de problemen elders in de wereld niet verder vergroten. Mededogen en duurzaamheid moeten richtinggevend zijn in het buitenlandbeleid. Hulp aan de armsten en aan slachtoffers van honger, natuurrampen en geweld is voor ons vanzelfsprekend. Mensenrechten zijn er om te worden nageleefd. Gebrek aan solidariteit vormt een voedingsbodem voor vluchtelingenstromen en oorlogen. We hebben daar als grootverbruikers van buitenlandse grond, grondstoffen en hulpbronnen een zware verantwoordelijkheid in te nemen.

Om conflicten te voorkomen moeten we de aarde duurzaam beheren en zorgen voor een rechtvaardige verdeling van voedsel en hulpbronnen. Militair ingrijpen is zelden een oplossing en leidt vaak tot verergering van conflicten, ten koste van talloze mensenlevens. Regionalisering, eerlijke handel en het verkleinen van onze ecologische voetafdruk zorgen voor voedselzekerheid en duurzame ontwikkeling. De Partij voor de Dieren wil geen vrijhandel (TTIP, CETA) ten koste van milieu, dierenwelzijn, voedselzekerheid, mensenrechten, privacy en de werkgelegenheidskansen van minderbedeelden in eigen land.

Nederland in de Europese Unie.

Europa is geen federale staat en het is ook niet wenselijk of nodig om daarnaar te streven. Een zorgvuldige afbakening van Brusselse bevoegdheden is van groot belang. De Partij voor de Dieren wil een Europese Unie (EU), die democratisch en controleerbaar is en waarin de stem van de burger wordt gehoord. Zo'n Europa pakt problemen aan die om een gezamenlijke oplossing vragen, maar laat lidstaten zelf beslissen op beleidsterreinen waar Europees beleid meer kwaad doet dan goed.

- Er gaan geen nieuwe bevoegdheden naar de EU - en al helemaal niet zonder daar eerst een bindend referendum over uit te schrijven. Er komt geen Europees Openbaar Ministerie, Europese minister van financiën, Europees leger of Europees pensioenstelsel. Zulke zaken kunnen landen beter nationaal regelen.

- Lidstaten houden volledige zeggenschap over hun eigen begrotingen.
- De EU stopt met haar fixatie op 'economische groei' en 'handel'.
- De eurozone wordt niet verder uitgebreid.
- We pleiten voor alternatieve scenario's voor het oplossen van de eurocrisis en willen dat de EU scenario's uitwerkt voor parallelle munten, voor de terugkeer naar nationale munten en voor mogelijke splitsing van de muntunie in een noordelijke en zuidelijke regio teneinde de euro te kunnen ontvlechten zodra de eurocrisis weer opblaait.
- Er komen exitstrategieën voor lidstaten die uit de muntunie willen treden. De Europese Unie ondersteunt de lidstaten die een dergelijke stap overwegen.
- Lidstaten die dreigen te bezwijken onder hun schuldenlast krijgen hulp bij de wederopbouw van hun economie op een manier die te dragen is door de eigen bevolking en niet destructief is voor dieren, natuur of milieu. Verantwoorde schuldsanering vormt daarbij het uitgangspunt.
- De Europese Unie stopt met het noodfonds ESM. Dit fonds laat een lidstaat als Nederland garant staan voor tientallen miljarden euro's, zonder de lidstaat zeggenschap te geven over de besteding van deze gelden.
- Zolang er gemeenschappelijke noodfondsen bestaan, wordt het toezicht daarop democratisch georganiseerd. Rekenkamers op nationaal en Europees niveau hebben hierbij een belangrijke rol.

- De Europese Centrale Bank (ECB) is ondemocratisch en onttrekt zich aan iedere parlementaire controle, maar neemt wel beslissingen die verregaande verdelingseffecten hebben. Belangen van crediteuren mogen niet langer voor die van debiteuren gaan, en prijsstabiliteit niet boven werkgelegenheid en duurzaamheid. Nationale parlementen moeten inzage krijgen in de interne notulen en bestuurders van de ECB ter verantwoording kunnen roepen.

Verantwoorde handel.

Mensen- en dierenrechten, natuur en duurzaamheid gaan voor economische kortetermijnbelangen. De Partij voor de Dieren is tegen vrijhandelsakkoorden zoals CETA en TTIP, omdat deze deals de democratie ondermijnen en grote negatieve gevolgen hebben voor mens, milieu, dierenwelzijn en volksgezondheid. Zo beperken ze de keuzevrijheid en privacy van consumenten. Ook bedreigen ze de ontplooiingskansen van minderbedeelden en kwetsbaren. Ontwikkelingslanden dragen vaak de lasten van de wereldvrijhandel, maar delen niet mee in de lusten. We willen de positie van ontwikkelingslanden in de wereldhandel sterk verbeteren en de wereldeconomie meer regionaliseren.

- De EU en Nederland sluiten geen nieuwe vrijhandelsakkoorden meer af. Ook worden geen (associatie)akkoorden meer gesloten (zoals het akkoord met Oekraïne) die landen vrije(re) markttoegang tot de EU bieden. De onderhandelingen met onder andere de Verenigde Staten, Mercosur (zes grote landen in Zuid-Amerika) en Japan worden gestaakt. Ook komt er geen Trade in Services Agreement (TiSA).
- Als er toch vrijhandelsverdragen worden afgesloten door de EU, moeten lidstaten daarover altijd het laatste woord hebben. Er zal dan een bindend referendum worden georganiseerd.
- Vrijhandelsakkoorden als TTIP en CETA geven bedrijven het recht om landen voor een speciale, vaak private, rechtbank te dagen als democratisch tot stand gekomen regels van dat land de vrijhandel beperken. Wij wijzen deze investeringsgeschillenbeslechting af. Zulke systemen (zoals ISDS en/of ICS) mogen nooit deel uitmaken van vrijhandelsverdragen.
- Bestaande vrijhandelsakkoorden en associatieakkoorden waarin Nederland partner is, worden herzien. Ook de vele bilaterale belasting- en investeringsverdragen die Nederland heeft gesloten worden doorgelicht op hun effecten voor milieu en het ontstaan van belastingconcurrentie tussen landen om bedrijven aan te trekken ten laste van de burger.
- Belastingontduiking wordt aangepakt, te beginnen in Nederland en in nauwe samenwerking met andere lidstaten. Ontwikkelingslanden worden geholpen om

de belastingen te ontvangen waar ze recht op hebben. Nederland verplicht bedrijven tot transparantie over de belastingen die zij betalen.

- Producten die in Nederland of de EU worden ingevoerd voldoen minimaal aan dezelfde milieu- en dierenwelzijnseisen als producten die hier geproduceerd worden. Ook moeten minimaal de Universele Verklaring van Rechten van de Mens zijn gerespecteerd in het arbeidsproces. Producenten in ontwikkelingslanden krijgen hulp om aan deze eisen te voldoen.
- Nederland gaat producten weren die zijn geproduceerd ten koste van mensen, dieren of milieu en maakt zich er in Brussel hard voor dat lidstaten dat onderling ook kunnen doen met onethische producten als ganzen- en eendenlever (foie gras) uit Frankrijk, Spanje, Bulgarije en Hongarije.
- De export van veehouderijssystemen en producten die in Nederland zelf niet zijn toegestaan, wordt verboden.
- Ontwikkelingslanden moeten kapitaalcontroles kunnen instellen, om te voorkomen dat buitenlandse investeerders hun kapitaal plotseling kunnen terugtrekken, met alle ontwrichtende gevolgen van dien.
- Nederland maakt zich sterk voor wijziging van de voorwaarden van de Wereldhandelsorganisatie waarbij maatschappelijke waarden bepalend worden. Importverboden voor producten zoals legbatterijen, bont en teerzandolie moeten mogelijk worden.
- Ontwikkelingslanden krijgen meer invloed op het beleid van het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank. Oververtegenwoordiging van Europa wordt beëindigd. We willen dat deze instellingen transparant en democratisch worden.

Investeren in ontwikkelingssamenwerking.

De westerse consumptie en productie overschrijden de draagkracht van de aarde en ondermijnen de positie van mensen in arme gebieden in de wereld. Zij worden het eerst en het hardst geraakt door uitputting van natuurlijke hulpbronnen, droogte en overstromingen. De Partij voor de Dieren wil dat Nederland investeert in effectieve oplossingen. Duurzaamheid, onderwijs, gezondheid, kinderrechten, de ontwikkeling van lokale productieketens (niet gericht op export) en gelijke behandeling van mannen en vrouwen zijn daarbij de speerpunten.

- Eén procent van ons bruto nationaal inkomen wordt besteed aan ontwikkelingshulp.
- De hulp wordt gericht op de belangen van de mensen daar en niet op de belangen van het Nederlandse bedrijfsleven. De positie van de arme bevolking wordt versterkt, vooral de levenssituatie van vrouwen en kinderen.
- Prioriteit krijgen schoon drinkwater en hygiëne, goede (preventieve) gezondheidszorg, toegang tot essentiële medicijnen en anticonceptie, onderwijs, schone ener-

gie en het ondersteunen van emancipatiebewegingen. Zo wordt bijgedragen aan het remmen van de bevolkingsgroei en krijgen democratiseringsprocessen een kans.

- Milieu- en mensenrechtenactivisten krijgen hulp en bescherming van Nederlandse ambassades als dat nodig is. Nederland helpt hen ook bij het krijgen van toegang tot de rechter.
- Nederland pleit ervoor om ecocide toe te voegen aan de misdrijven die voor het Internationaal Strafhof gebracht kunnen worden, om zo bedrijven en landen die het milieu ernstige schade toebrengen te kunnen vervolgen.
- Als ontwikkelingslanden hun markten (tijdelijk) afschermen voor importen vanuit het westen teneinde hun eigen economie te versterken, volgen geen represaillemaatregelen.
- Nederland helpt ontwikkelingslanden om hun producten zelf te bewerken, zodat ze zelf toegevoegde waarde kunnen creëren, in plaats van grondstoffen te exporteren.

Conflictgrondstoffen aan banden.

- Nederland stelt strengere regels voor de import van grondstoffen waarvan de winning of productie schade kan toebrengen aan mensen, dieren, milieu of de natuur. Deze regels gelden voor ruwe grondstoffen én (half)fabricaten.
- Vaak verhandelde grondstoffen zoals soja, palmolie, koper en kolen, komen op de lijst van conflictmaterialen, waarvoor strenge criteria komen in het internationale handelsverkeer. Ook zoet water komt op deze lijst.
- We willen af van het vrijblijvende karakter van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Naast een MVO-toezichthouder komen er duidelijke afspraken over rapportage van inspanningen en resultaten door bedrijven.
- Bedrijven worden verplicht om mensenrechtenschendingen (inclusief kinderarbeid), milieuvervuiling, dierenwelzijnsaantasting en biodiversiteitsverlies in hun ketens te identificeren, te voorkomen en aan te pakken.
- Grote bedrijven geven verplicht inzicht in de herkomst van de materialen die zij gebruiken en de omstandigheden in de productieketen. Ze publiceren jaarlijks een winst- en verliesrekening voor mensen, dieren, natuur, milieu en klimaat.

Terrorisme voorkomen.

Terrorisme moet worden voorkomen. Maar de bombardementen op Syrië dragen daar niet aan bij: bombardementen ontwrichten de regio verder en zorgen voor veel ontheemden en burgerslachtoffers. Een ideologie kan

niet worden bestreden met bommen. Wat wel helpt is om de financieringsbronnen van IS droog te leggen, door de handel in olie en grondstoffen met deze terreurgroep aan te pakken.

- IS financiert terrorisme door onder meer te handelen in olie. Olie uit verschillende velden heeft een eigen unieke samenstelling, die als een 'vingerafdruk' kan worden beschouwd. Nederland gaat samen met andere landen onderzoeken of deze 'vingerafdruk' kan worden gebruikt om IS-olie op te sporen en handel in die olie tegen te gaan.
- Bij het vroegtijdig herkennen van radicalisering en opsporen van terrorisme blijkt informatie van de wijkagent vaak cruciaal. Nederland investeert in meer wijkagenten op straat, die de ogen en oren van de buurt kunnen vormen.

Oorzaken vluchtelingencrisis wegnemen.

Miljoenen mensen verlaten huis en haard, op de vlucht voor grof geweld. Daarnaast zijn talloze mensen op zoek naar een beter leven. Europa kampt met een nauwelijks te reguleren instroom van vluchtelingen en migranten. Veel van deze mensen zijn voor hun veiligheid en mensenrechten mede afhankelijk van onze hulp. Slachtoffers van oorlog en geweld, onderdrukking en vervolging, honger, klimaatverandering en natuurrampen moeten worden geholpen.

Nederland en Europa hebben niet alleen een verantwoordelijkheid in het bieden van menswaardige opvang en hulp aan deze mensen. We moeten tegelijkertijd proberen de oorzaken van de vluchtelingenstromen en de voedingsbodem van conflicten weg te nemen. Klimaatverandering, waardoor droogte en voedseltekorten ontstaan, ligt aan de bron van een groot aantal conflicten dat mensen op drift jaagt. Onze agressieve export- en handelsstrategie en het faciliteren van belastingontwijking door multinationals, ontnemt mensen in ontwikkelingslanden kansen om in hun eigen land een goed bestaan op te bouwen. Nederland heeft een grote ecologische voetafdruk, die de kansen voor mensen in ontwikkelingslanden verkleint. Om het aantal vluchtelingen te verminderen, zullen we ons eigen handelen actief moeten veranderen.

- Nederland zet in op het beperken van de consumptie van materialen, water, energie en land, zodat onze voetafdruk niet langer ten koste gaat van mens, dier en milieu elders.
- Nederland maakt eindelijk serieus werk van het verminderen van CO₂-uitstoot.
- We zetten in op het regionaliseren van de handel, waardoor ontwikkelingslanden mogelijkheden krijgen hun lokale economie en markten te ontwikkelen.
- Belastingwetgeving en belastingverdragen worden zo

herzien dat ontwikkelingslanden niet meer miljarden aan inkomsten mislopen via belastingontwijking door multinationals.

- Europese landbouw- en visserijsubsidies worden afgebouwd. Dat geeft boeren in ontwikkelingslanden nieuwe kansen.
- Nederland stopt met de import van producten die ten koste gaan van de leefomgeving elders of die gepaard gaan met schendingen van mensenrechten of dierenwelzijn.
- Visserijakkoorden tussen de EU en derde landen zijn roofoakkoorden en worden ontbonden.
- Alle bestaande exportsubsidies en budgetten voor exportpromotie verdwijnen en er worden geen producten meer gedumpt in ontwikkelingslanden.

Humanitaire hulp is vanzelfsprekend.

- Humanitaire opvang in de regio heeft de voorkeur maar alleen indien dat menswaardig kan. Nederland stelt daarvoor geld en kennis beschikbaar. We dragen ruimhartig bij aan de (nood)hulp die nodig is om mensen in kwetsbare gebieden uitzicht te bieden op een menswaardig bestaan.
- Mensen die op de vlucht zijn voor geweld worden geholpen om een veilige bestemming in Europa te bereiken. Mensen die om economische motieven naar Europa willen, worden aan de buitengrenzen op een zorgvuldige wijze uit de vluchtelingenstroom gefilterd.
- Er wordt meer geld en capaciteit beschikbaar gesteld om te voorkomen dat mensen de gevaarlijke oversteek over de Middellandse zee moeten maken. Mensensmokkel wordt hard aangepakt. De vluchtelingendeal met Turkije wordt opgezegd; mensen worden nooit teruggestuurd zonder zorgvuldige procedure.
- In de EU worden afspraken gemaakt over de spreiding van vluchtelingen. Landen die zich hier niet aan houden worden gekort op de gelden die zij jaarlijks ontvangen. Nederland zet actief in op het wereldwijd ratificeren van het VN-vluchtelingenverdrag.
- Er komt voldoende kleinschalige opvang van vluchtelingen. Het aantal vluchtelingen dat gehuisvest wordt, mag op geen enkel moment meer zijn dan een kwart van het aantal inwoners van een stad of dorp voorafgaand aan de opvang. Dit om de sociale cohesie niet te ontwrichten.
- Nederland stuurt geen mensen terug naar hun land van herkomst als zij daar worden vervolgd vanwege hun geaardheid of religie.
- Vluchtelingen die in Nederland asiel aanvragen krijgen binnen maximaal twee jaar uitsluitel over hun verblijfsrecht. Kinderen die al lange tijd hier verblijven en hier zijn opgegroeid en geworteld krijgen een verblijfsvergunning. Over verblijfsvergunningen voor minderjarige

asielzoekers zonder familie wordt een snelle, individuele afweging gemaakt.

- Vluchtelingen moeten zich zo snel mogelijk onze taal en cultuur eigen kunnen maken. Ze hebben recht op onderwijs, zorg, (vrijwilligers)werk en goede huisvesting.
- Wie buiten zijn schuld Nederland niet kan verlaten wordt niet op straat gezet, maar heeft recht op opvang, voedsel en zorg. Gemeenten krijgen daarvoor hulp van het Rijk.

Paal en perk aan wapens.

- De handel in wapens en investeringen in de productie van wapens worden fors aan banden gelegd.
- Nederland zet zich – ook binnen de EU – in voor naleving van verdragen tegen landmijnen en clustermunition en voor wereldwijde regulering van de wapenhandel.
- Nederland neemt het voortouw in de ontwikkeling van een internationaal juridisch kader voor het gebruik van bewapende drones (onbemande vliegtuigen).
- Het wapenexportbeleid wordt zo aangescherpt dat er vanuit Nederland en de EU geen wapens geleverd worden aan repressieve en autoritaire staten die mensenrechten schenden.
- Er komt een zwarte lijst van landen en bedrijven waaraan geen halffabricaten en onderdelen van chemische en nucleaire wapens en oorlogsvoering met bacteriën, virussen et cetera geleverd mogen worden.
- Nederland werkt samen met andere landen aan een universeel verbod op het gebruik van elke vorm van uranium in wapens en zet zich in voor een alomvattend verbod op kernwapens.
- De nog aanwezige kernwapens worden op korte termijn uit Nederland verwijderd.
- Nederland stopt met de aankoop van JSF-straaljagers. De F-16-vloot wordt verkleind en gemoderniseerd.

Geen gevechtsmissies.

De Partij voor de Dieren steunt vredesoperaties van de Verenigde Naties als die legitiem, proportioneel en effectief zijn. Vermenging van politieke, militaire en humanitaire taken bedreigt het respect voor het humanitair oorlogsrecht. Nederland houdt zich fundamenteel aan de humanitaire principes als kern van het beleid.

- Nederland werkt niet mee aan NAVO-gevechtsmissies.
- Nederland trekt zich terug uit Syrië en Mali.
- Nederland behoudt de volledige zeggenschap over zijn eigen krijgsmacht.
- De leeftijd waarop onze militairen uitgezonden mogen worden op missies wordt verhoogd van 18 naar 21 jaar.